This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

H
5059
06.5

F. V. Krejčí

Sen nové kultury

AWARDED

H 5059.06.5.

[redacted]

182.

F. V. KREJČÍ:

„SEN NOVÉ KULTURY"

Knihovna spolku
Českosl. Jirásek
Vídeň XVI., Gangibauerg. 10-12
VÍDEŇ XVI.

V PRAZE 1906

Tiskem Dělnické knihtiskárny v Praze. — Nákl. Tiskového výboru českosl. soc. dem. strany dělnické (č. Zář) v Praze

H 5059.06.5

Morse. 4

Knihovna spolku
Jirásek
Vídeň, XVII, Ganglbauerg. 10-12

Vstupujeme do let, která — jak veškerým právem smíme se domnívat — změní tvářnost světa. Před našima očima odehrávají se převraty, některé rychle, jiné povlovně, z nichž vidíme vyrůstati obrysy nové Evropy. Jako před sto lety, má i nyní počátek nového století svůj symbolický význam a není pouze náhodným. Jako počínalo devatenácté století ve znamení válek napoleonských, které zpřevrátily tisícileté řády, uvedly v oběh nové ideje a stvořily nové podmínky společenského vývoje, tak i letopočet „tisíc devět set“ přináší s sebou v rychlém postupu události, které smazují s fysionomie přítomnosti ony rysy, které tvořily karakter devatenáctého století a dávají v ní vystupovati vždy silněji tahům novým.

Na východě Rusko, blížící se již k svému osvobození, na západě Francie, ovládaná duchem politického a sociálního pokroku, sbližování se západních liberálních mocností a osamocování militaristicko-autokratického Německa, záchvěvy svobodnějšího politického hnutí i v našem zvetšelém Rakousku, úpadek myšlenky monarchické a dohnívání feudalismu na celé čáře, odumírání

ducha válečného a náboženského a naproti tomu všeobecný, od Gibraltaru až k Uralu pociťovaný postup demokracie, socialismu a solidarity utištěných vrstev, zasahání sociální demokracie do otázek mezinárodní politiky — všecky tyto zjevy jsou znameními, že síly, skládající společnost, v níž jsme se narodili a v níž žijeme, změnily postupem času svůj vzájemný poměr.

Změna tato dála se před našima očima a přec téměř pro nás nepozorovaně. Tak jsme uvykli vidět na současné době jen její stránky zlé a zatvrzele reakční, že jsme ve svém pessimismu, očekávajícím spásu od dalekých revolucí, přehlédli tichý, ale pravidelný a nezastavitelný vzrůst sil, směřujících k pokroku a uvolnění. Stojíme na prahu nové epochy s pocitem jistého překvapení, podobným onomu, jejž má člověk, když po nekonečných mrazech a plískanicích cítí dech jarního slunce a vůni prvých květů. Viděli jsme sníh a bláto, ale neviděli jsme, jak i za nejnevlídnějších dnů klíčí v zemi semena a jak pupeny nalévají se mízou. Toto znenáhlé přesunování se sociálních sil k novým těžiskům nemůže zůstat bez vlivu na duševní život. Či lépe vlastně: již ono samo jest nejlepším ukazatelem změn, jež dějí se s dušemi lidí. To, čemu říkáme ve vývoji sociálním „síly“ a „poměry“, nedá se nikdy odloučit od idejí a citů. Nové síly a nová hnutí jsou toliko výslednicí nových myšlenek, nových citů, nových vznětů vůle v hlavách a srdcích mnoha jednotlivců. Ruská revoluce není na př. jen abstraktním pojmem, označujícím mocnou převratnou sílu, řádící v ústrojí ruské říše, ale znamená zároveň celý svět horečného myšlení, zoufalého odhodlání, heroicky vzepjatých vůlí, potoků krve, tragických osudů, hrůz popraviště, bolestí, smutků, nadějí a snův, nenávisti a lásky.

Každému pokroku v zevních útvarech společenských předchází jistě pokrok v myšlení; každé zmenšení zla, každá náprava nebo uvolnění jest splněním jisté touhy;

každá svobodnější a spravedlivější forma politická jest přirozeným následkem toho, že lidé naučili se o něco svobodněji myslit a o něco spravedlivěji cítit než dříve.

A naopak zase: pod dojmem dokonaných změn vnějších uvědomujeme si teprv jasně předcházející ony změny v našem myšlení a tento zdar uskutečnění posiluje v nás tyto nové myšlenky a city. Tof suggestivní vliv velikých obratů. Takovou suggescí působily na př. události v Rusku na veřejné mínění u nás v Rakousku. Úspěchy revoluce tam otevřely oči mnohým u nás; pojednou byly uznány za zralé pro všeobecné hlasovací právo národové a vrstvy, jimž ono bylo před tím upíráno. Nejen ze strachu, ale i z poznání, že myšlenka rovnosti v politickém životě je v hlavách dnešních lidí více rozšířena a hlouběji zakořeněna než se před tím zdálo. Bylo třeba viditelných znamení a zjevných úspěchů této myšlenky za hranicemi, aby před ní kapitulovali u nás i ti, kteří se jí nejvíce vzpírali.

Tak učí nás zevní obraty uvědomovati si, kde jsme a jakou mocí jsou určité názory a city v našem životě. Měříme při takovýchto příležitostech vývojovou cestu, již jsme urazili od dob našich otců. Co jim bylo ještě neznámé a nové, jest nám již denním chlebem. Dýcháme jinou sociální atmosféru než oni a mravní naše pojmy změnily se o více než pouhý odstín. Bez přehánění a bez fráse můžeme říci, že jsme na přechodu do nové doby a že celé naše rozumové a morální ústrojí připravuje se pro nové formy společenské.

Platí to ovšem jen o jednotlivcích, nikoliv o státních celcích. Kdyby budoucí historik měl posuzovati stav naší kulturnosti a naší mravní vyspělosti podle ducha dnešního státu, soudil by o nás právě tak nespravedlivě jako soudíme my na př. o lidech středověku, posuzujeme-li je toliko dle jejich králů, válek a jiných barbarských činů, jež zaznamenali kronikáři.

Dnešní stát, založený na brutálním násilí a trvající houževnatě na jistých formách ze starých dob feudálních, slouží jen zájmům některých kast. Podporuje třídní nadpráví i egoism vládnoucích. Morálka, jíž je řízen, má v sobě mnoho barbarského, stavu dnešní kultury neodpovídajícího. Třeba jen si připomenouti instituci vojska, krutost soudnictví, jakož i lupičské zásady mezinárodní politiky, abychom seznali, oč jako lidé ve svém individuelním životě jsme kulturnější a humannější nežli jsou státy, jež z naší práce a z našich daní jsou udržovány.

Za každým krokem narážíme na tento rozdíl. Duch našeho života jest naprosto jiný než onen, jaký vane z trůnů, z kasáren, ze soudních budov, z chrámů církví státem uznaných, ba i nežli ze škol, státem řízených. Na všech těchto místech platí ještě řády a pojmy, proti nimž bouří se náš rozum a naše kulturní cítění.

Nevěříme v mystickou Prozřetelnost vládnoucí osudy národů, vidíme-li, jak tyto osudy tvoří si národové sami ze svých ctností i bludů. Nevěříme v Boha králů a vojsk, jenž řídí bitvy a dává se po nich vítězi oslavovat za to, že připustil pobití co největšího počtu nepřátel. Nevěříme, že ve vraždění lidí může býti i jen zákmit mravní krásy. Válečné rekovství nebudí v nás už tolik obdivu jako hrůzy. Nevěříme, že urážka dá se smýti soubojem, nevěříme také, že je kdes vyšší zákon nějaký, žádající, aby zločinec zaplatil spáchanou vinu svým životem na popravišti. Nevěříme v nadpráví rodu a peněz, nevěříme, že massy pracujících a v přítmí živořících jsou zde k tomu, aby od nich jako temného pozadí odrážel se přepych mocných a šťastných.

Nevěříme, že bída jest věčným stínem, jejž povleče za sebou kultura, nevěříme, že jest nutností, s níž třeba se smířiti; nevěříme, že by společnost nedala se přetvořiti na spravedlivějších základech.

To všecko jsou věci, v něž už nevěříme, ale tato nevěra je jako každá nevěra jen východiskem nové víry. Nevěříme v náboženská dogmata nejen proto, že se příčí rozumu, ale i proto, že jsou nám příliš snadným, pohodlným a dětinským výkladem tajemství všehomíra.. A podobně všecky ony pojmy o božském zřízení světa, o odměnách a trestech, ctnostech a hříších, cti a hanbě, pokoře a poslušnosti, jak je hlásá církev a zájem vládnoucích kast, zavrhujeme nejen proto, že seznáváme jejich absurdnost, ale také proto, že jsou příliš nízky pro náš mravní ideál.

Všecky tyto staré pojmy vznikly z barbarských nutností dravého životního boje: byly doby, kdy společnost dala se vskutku udržet jen krutou kázní, nadvládou silných, trestem smrti a hrozbou pekelných muk. Ty doby dávno pominuly, přísné této kázně sociální není už třeba. Vývoj kultury vychovává nás k mravní svobodě. Jest v nás už více dobra nežli tyto kruté a zastrašující pojmy předpokládají. Nejen že jich už nepotřebujeme, ale jsme mravně nad nimi.

V srdci každého kulturního člověka dnešního je více humanity, soucitu a velkomyslnosti, nežli na listech zákonníků, jichž stát mu velí býti poslušen.

Možno proto říci, že jsme srdcem i duší mnohem blíže příštímu lepšímu světu, nežli by se dle vnějších forem politických a sociálních zdálo. Jest třeba občas takovýchto významných obratů a pokroků ve vývoji těchto vnějších forem, abychom si připomenuli, že duše lidstva se mění a že jsme dnes dále, nežli jsme byli včera.

Sociální, rozumový a mravní stav lidí v určité době netvoří však sám o sobě ještě jejich kulturu. Toť pouhá prsť, v níž kultura je upevněna svými kořeny a z níž čerpá živné mízy. Podstatu kultury tvoří však teprv umělecká krása a jí odpovídající krásný styl života. Kulturou v nejvlastnějším slova smyslu míníme tedy kulturu umění a krásy.

V kultuře zvykli jsme hledati duši doby, která ji stvořila. Není tím ovšem řečeno, že by každá kultura byla takovou, jakou je doba, v níž vznikla. Byli ovšem národové — řekové v prvé řadě — kteří kulturou svou vyjádřili prostě a přirozeně, čím vskutku byli. Jiní však vyjadřovali jí, čím by chtěli být. Netvořili kulturu ze své skutečnosti, nýbrž ze své touhy a ze svého snu. Kultura nebyla jím posledním květem toho, čím byli, nýbrž odškodněním za to, čím nebyli.

Mezi denním, hmotným životem národů a jejich uměním je zřídka kdy možno najíti bezprostředný příčinný vztah. Z pravidla jest to logika paradox a protikladů, jež tu vládne. Právě proto, že sociální podmínky jsou takové a takové, jest umění jiné, či naopak: takové a takové umění mohlo vyrůst jen v podmínkách zdánlivě se mu příčících. Anebo: čím určitěji nese sociální skutečnost jistý charakter, tím energičtěji směřuje kultura ku charakteru opačnému. Jen tím si vysvětlíme na příklad, proč nejpraktičtější rassa světa, anglická, zrodila nejfantastičtější básníky, proč právě v Anglii, zemi mlh, továrního kouře a obchodnického materialismu vykvetly nejčistší útvary spirituelní krásy, anebo proč Němci měli nejhlubší a nejenergičtější myslitele, dokud politicky živořili a pokud byli národem maloměstských šosáků.

Není tedy pravda, že by se v kultuře obrážela zpříma doba. Ale nechť již přímo či nepřímo, ať už jest umělecká krása nejvyšším projevem skutečnosti či

útěkem z ní, logický vztah mezi ní a skutečností trvá, třeba byl sebe klikatější. Při nejmenším jest jisto, že neodpovídá-li i kultura vždy zevnímu vzhledu doby a sociálnímu jejímu ustrojení, odpovídá vždy vnitřní její duši. Neboť ona jest tato duše sama.

Vnitřní duší doby a společnosti můžeme nazývat soubor jejích nejlepších citů, jejích představ o dobru a krásu, jejích ideálů člověka. Tyto představy a ideály jsou v každé době jiné — a jistě že ovzduší blahobytu a požitku anebo zas naopak osten bídy mají na změnu jejich vliv — ale v každé době tvoří ony podklad kultury a dávají uměleckým formám jejich citový a mravní obsah. Tak na příklad domnívají se francouzští dramatikové ze 17. století tvořiti ve stopách antické tragedie, ale daleci toho, aby pochopili vlastního ducha starořecké tragiky, vyplňují formu ze starověku přejatou mravním a citovým obsahem svého přísně křesťanského století a nezapírají ni jediným veršem, že jsou Francouzi z dob čtrnáctého Ludvíka.

V umění odrážejí se zpravidla, ať již vědomě či bezděčně, filosofické, sociální a mravní názory lidí, z jejichž středu ono vyrostlo. Tato spojitost je zákonná a nepopíratelná. Ona jest jednou z příčin, proč v umění vládne tak přísně požadavek vnitřní poctivosti a proč každý klam jest tu hned vycítěn a odhalen. Buď pravdivým! Podávej se, jakým jsi, nepředstírej něčeho, co v tobě není! — toť základní příkaz uměleckého svědomí.

Umělec může vzíti formu díla od jiných, může vytvořiti je ve stylu, jenž dědí se z generace na generaci, ale to, co tvoří životní nerv díla, totiž jeho citový a mravní obsah, musí dáti ze sebe, ze svého karakteru. Nedá-li, anebo nemá-li, co by dal a vypůjčí-li si pro své dílo nejen formu, ale i duši od jiných, křičí ono prázdnotou a falší. Lidé jednoho věku mohou napodo-

biti až do podrobností díla věků vzdálených, ale čeho nedovedou, jest vžíti se dokonale do mravních a sociálních citů, z nichž v minulosti stará ona díla vyrostla.

Tak domnívali se na př. tvůrcové padělků, jež v české literatuře nesou jméno Rukopisu zelenohorského a krásnohorského, že se dají uměle, cestou klamu, vytvořit památky starého básnictví českého, napíšou-li na staré blány starým písmem a jazykem skladby, vyrobené v duchu a formě minulosti. Ale i kdyby se dal omýliti jazykozpytec, esthetik a historik, psycholog kultury ošálit se nedá a velmi snadno, byť i mezi řádky, vyčte ze skladeb těchto, že je nebásnila duše starých lidí.

Jsou názory o světě, představy o člověku, city a vztahy společenské, které velmi ostře karakterisují lidi určité doby a které u lidí jiných dob jsou tak nemyslitelny, jako že dvakrát dvě jsou pět. Jest na příklad úplně vyloučeno, že by některá krajinomalba mohla pocházeti z doby starší než jest sedmnácté století, neboť jest věcí dokázanou, že nebylo dříve mezi lidmi onoho určitého zájmu o přírodu, vztahu k ní a onoho způsobu viděti ji, jež tvoří nezbytné předpoklady pro vznik takového obrazu. To smí tvrditi kulturní historik s touže jistotou, s níž přírodopisec trvá na tom, že určité procesy v přírodě nemohou býti přeskočeny, nebo určité zákony přírodní libovolně zvráceny — i vzrůst duší a vývoj kultury má svou zákonnost, která není o nic nespolehlivější nežli zákonnost hmotného světa, byť i byla méně známa a byť i nedala se uvést na matematické formule.

Umělec nemůže být jiným než čím jest jako člověk, ne sice dle svého zevního vzhledu, jednání a společenského postavení, nýbrž dle své vnitřní povahy. Nemůže vložiti do díla nic, čeho by před tím nebylo v něm samém. Nemůže stvořit dílo vášnivého karakteru,

chybí-li v jeho vlastním duševním ustrojení možnost vášnivého cítění, anebo nemůže dát vznik dílu, jež má jemně rozehrávat struny cizího cítění, má-li sám nervy hrubé. Ani obdiv, láska a chápání, jehož se dílu uměleckému dostává, není nic jiného, nežli že obecenstvo shledává v něm vysloveno a v krásný útvar vtěleno to, co nosilo, arciť dřímající a nevybavené, před tím samo v sobě. Tam, kde umělec podává jiným lidem něco, čím je převyšuje ve vývoji a bohatství své duše a čeho oni ještě ve svém vnitřním ustrojení míti nemohou, tam počíná nepochopení, odpor a posměch.

Následkem toho může se ocitnouti umělecká kultura v trojím různém vztahu ke své době. Prvý případ: Umění vyrůstá ze života zcela organicky a vyjadřuje sny a mravní city velikého množství lidí. Toť případ nejšťastnější, alespoň po stránce úspěchu. Umění v tomto případě sklizí rychlý souhlas a obdiv. Jenže nebývá to zpravidla umění nejvyšší a nejčistší. To, co se líbí hned většině lidí, nemůže být výrazem nejvyššího životního ideálu, k němuž kultura právě dospěla, neboť většina je vždy opozdilá a nové myšlenky, směřující k změně a pokroku, jsou zpravidla neseny menšinou.

Druhý případ: Umění jde před svou dobou. Jde za stělesněním životního ideálu, pro nějž většina lidí není ještě zralá. Vyrůstá z toho, co je v cílech a názorech lidí nejnovějšího, co tvoří poslední stanici dosavadního lidského vývoje. Většina lidí není ještě tak daleko a umění takovéto nemůže počítat na okamžitý úspěch. Má proto svou tragiku. Nositelé jeho, geniální a osamělí jedinci hynou dříve než se ocitli u cíle svého poslání. Není to tedy pro umění případ nejšťastnější, ale jest najisto nejčestnější: v tomto případě jest umění jednou z předních výchovných sil lidstva a vůdcem do nových světů.

Třetí případ: Umění jest za svou dobou. Utkvívá při životním ideálu, který pro většinu lidí jím už přestal

být. Tvoří z mravních a sociálních vztahů, které ve skutečnosti už odumřely. Jinými silami kulturními, rozumem a sociální prací jsou budovány nové základy života, ale ono ulpívá při starých formách cítění a nemá dosti odvahy a schopnosti, aby z nové půdy sociální a morální dalo vyrůsti nové kráse a novému životnímu stylu.

Kterému z těchto tří případů odpovídá nejvíce vztah umění k dnešní době? Kterým z nich dá se nejlépe vyjádřit poměr kultury k našemu životu?

Zde nelze odpověděti jediným slovem. Všeobecný pojem kultury rozpadá se v životě na různotvárné vlnění neomezeného počtu individualit a každá z nich má svůj určitý vztah k dnešnímu životu, k určitému typu obecenstva či k jisté vrstvě sociální. Každý z oněch tří případů vidíme uskutečněn na určitých zjevech. Jsou duchové, kteří dovedou šťastně vyslovit, co chtějí mít vysloveno tisícové dnešních lidí a sklizí za to rychlý věděk. Tak dovedl v uplynulém století nalézti Viktor Hugo vzletnou formu pro ideje romantiky a humanistického liberalismu, začež se mu dostalo tolik slávy a popularity, kolik to je u básníka v moderní době vůbec jen možno. Dnes děkuje podobným okolnostem Maxim Gorkij za své náhlé úspěchy: pokolení lidí, odchovaných bezohledným realismem, ideou lidské rovnosti, svobody a výbojnými hesly převratu, spatřuje v něm svého umělce. Naproti tomu povahy křesťansky altruistní nalézají v Tolstojovi předmět svého zbožnění.

To jsou případy duchů, kteří chápou dobře smysl své doby a plní v jejích mezích své poslání. Pomíjím

ovšem duchy nižšího řádu, kteří si podmaňují rázem obecenstvo tím, že hoví špatným jeho choutkám a vyjadřují to, co má doba v sobě nejbanálnějšího.

Nechyběli však naší době ani zástupci případu druhého, geniové, kteří jsou o celé hony před námi: takový Nietzsche nebo Ibsen, kteří myslí za lidi ještě nenarozené a tak svobodné, jak my si to nedovedeme ani představit, ba tak svobodné, že nemáme ani odvahy chtít takovými být. Nic na věci nemění okolnost, že i jejich jména jsou vyslovována s obdivem a že se stala dokonce obětí módy a pósy. Zcela pochopeni býti nemohou, tím méně mohou být ideje jejich přeměněny za dnešních poměrů v život, což však jest nezbytným cílem každého velkého kulturního poslání.

Nelze však říci, že by průkopníci nových říší mravnosti a krásy umírali dnes už tak osamělí a kacířováni, jak se to stávalo dříve. Minulost byla pro nás učitelkou; z kulturní historie odvodili jsme si pravidlo, že duchové, za živa nepochopení, v budoucnosti bývají zahrnuti slávou, i nechtějíce se vydávat v posměch a odsouzení potomků pro svou nechápavost, snažíme se vycházet vstříc kde kterému originelnímu duchu a respektovati v něm i to, co nám je v něm naprosto cizího a nesrozumitelného. Tak dovedl na př. český svět umělecký s klidem a bez odporu, ba i s nadšením, třebas z velké části předstíraným, pohostiti u nás nejen díla geniálního francouzského sochaře Rodina, ale i norského malíře Muncha, přes to, že oba umělci, zejména posledně jmenovaný, vymykají se všem předpokladům, měřítkům a hlediskům, s nimiž průměrný náš vzdělanec staví se před díla výtvarného umění. Přese všechen zájem a šum sensace nemůže tu však být ni řeči o skutečném pochopení.

Tím chci říci, že ani zdánlivý úspěch nesmí nás mýliti a že k duchům nepochopeným, před svou dobou

jdoucím, nesmíme čítati jen osamělé a přezírané jedince, ale i mnohého z umělců a myslitelů, s jejichž jménem se tropí nejvíce hluku. Přese všecko úsilí směřující k novému a budoucímu, přese všecka věštecká hesla, přes veškeren křik o moderním a nejmodernějším jest v celé dnešní civilisaci nesmírně málo takového umění, které by odpovídalo posledním dosaženým metám vývoje člověka přítomného, natož aby předem tvořilo pro člověka budoucího.

Neboť — a tu jsem konečně u toho hlavního, co chci říci — umělecká kultura dnes ve způsobu svého pěstění i ve většině svých zjevů uskutečňuje nejspíše ještě třetí z případů shora označených. Jest za svou dobou. Žije příliš z minulosti, přesazuje z ní do našeho života formy, které nemají pro nás už skutečného obsahu. Kořeny její tkví v mrtvých světech myšlenek a lidských vztahů; nevyrůstají dost z naší zevní i vniterné skutečnosti, neodpovídají dost ethickým a sociálním vztahům, které právě za našich dnů dozrávají na stromě lidského vývoje.

Tím jest již řečeno, že tato kultura pravou kulturou není. Neboť pravá kultura jest vždy přirozeným a živelným překypěním života do světa krásy a myšlenky, jest posledním slovem a výslednicí toho co se žije, koná, prociťuje a promýšlí. Tam však, kde zůstala pozadu za životem a kde ustrnula při pouhém esthetickém požitku ze starých forem, z nichž život dávno vyvanul, jest pouze smutným a marným luxem, jenž lidi mu oddané sice zušlechťuje, ale činí je vyhnanci života, truchlivými askety krásy, oněmi „vladaři snů“, jejichž setba tropických nádher — dle slov Otakara Březiny — vyrůstá bílá a mroucí v severních sluncích a kteří žízní touhou po šťávě hroznů, „které byli rozmačkali bezděčně ve svém královském snění“.

Vedle takovýchto zbožných duší, které udržují věčný plamen před oltáři krásy, tedy krásy již zjevené, doko-

nané, z minulosti odchované, potřebuje kultura i duchů rázu opačného, výbojných, prudce žijících, všechen obsah skutečnosti v sobě shrnujících a připravujících cestu novým útvarům umění a žití.

Každý den našeho života může nám poskytnout doklady pro tvrzení právě pronesená. Připomeňme si, co na počátku bylo řečeno o změnách v politické konstelaci a v sociálním ustrojení světa. Odpovídá tomuto novému duchu ve společnosti stejně mocný nový duch v kultuře?

Hleďme si uvědomit — beze vší zbytečné domýšlivosti — oč dovedeme myslit volněji než naši otcové a dědové, oč smělejší jsou naše ideály, oč pokročilejší naše názory, oč jest v nás více humanity, oč více smyslu pro občanskou rovnost a solidaritu, oč spravedlivěji dovedeme pochopit lidskou vinu, oč snadněji se obejdeme bez berlí náboženské víry. Zkoušejme, pokud těmto našim nejodvážnějším myšlenkám a našim nejnovějším cílům vychází umění vstříc.

Zamíříme nejprve do divadla. Toť místo, kde nejlépe obráží se společenská morálka věku. Co nám zde umění předvádí, je váženo především ze studia lidského karakteru a ze vztahu člověka k jiným. Zde vyhnány byly sociální a ethické pojmy na ostří nejvyšší citlivosti; zde stýkala se za všech dob kultura nejdůvěrněji s životem, se záchvěvy svědomí, s problémem morálky, s pocitem osudovosti.

Nuže, co zde nalézáme z dnešního člověka? Nanejvýš jen kresbu jeho vnější existence, ale z jeho

mravního obsahu téměř nic, nejméně už pak z toho, co v tomto mravním jeho obsahu je novým. A z člověka budoucího? Už docela nic, neboť i kdyby se nalezl básník, jenž by do svého díla vtělil to, co tuší z jeho krásy a svobody, zamezí mu cestu na jeviště buď censura, zakročující v zájmu dnešní společnosti a její farisejské morálky, anebo divadelní ředitel s pokladníkem, poukazujíce k tomu, že nelze hráti to, proč ve většině obecenstva není porozumění ani smyslu.

Čerpá se tedy ve výběru her z toho, co průběhem století literární vývoj nahromadil. To všecko zrodilo se z minulosti a v tom všem obráží se tedy starý člověk. Stále ještě očekává princ Hamlet na baště Elsinooru půlnoční zjev svého otce a průběhem pěti aktů zápasí v nitru, jak a kdy pomstít zločin na něm spáchaný. Pomstít: jak? Tím, že zabije zločince, svého strýce. Ale my nevěříme ani v duchy, ani v to, že by syn povinen byl vraždou mstít vraždu svého otce!

I srdce, nejhlouběji rozechvěné poetickou krásou a nesmírnou lidskou pravdou díla, nepřekoná jistou námitku: to vše jsou situace pro nás nemyslitelné, tedy konec konců jen „divadlo“, nic však takového, čeho možnost bychom dovedli v duchu prožít v celé síle a hrůze.

A tak drama za dramatem, v každém téměř jde o to, čeliti smrti nebo zachrániti někoho od ní, bíti se se zbraní v ruce za ženu, za vlast, za čest své osoby, svého rodu neb kasty. Krev a stále krev! V našem životě nehraje však už teplá červená krev lidská takové úlohy — kolikrát viděli jsme ji vůbec téci? Naše zápasy o bytí či nebytí nemají už tohoto hrubého smyslu fysického; známe jiné formy statečnosti nežli být připraven co chvíli vytasit kord a jiné způsoby tragické zhouby než být jím proklán!

Lze ovšem namítnout, že tyto útvary dramatické budou nás vždy rozechvívat, poněvadž naše zabezpečená, policií hlídaná existence nemá takových chvil, kde by viditelně celý morální obsah života hozen byl na jednu kartu — neboť pokud takové chvíle v našem životě jsou, je napjetí jejich tak skryté a vniterné, že těžko by se daly uvést na scénu. Vskutku také nebude nikdo popírati veliký symbolický význam takovýchto scén a situací, kde ostří kordu je citlivou váhou, na níž visí smysl a cena lidských životů. Ale jest to pouze dramatická forma, jež si zachová tuto krásu hluboké své významnosti. Skutečný mravní obsah těchto starých divadelních reků, jejich poměry k společnosti, jejich sociální názory a předsudky, to všecko příčí se našemu nazírání.

Vidíme-li, jak na scéně měří se cena ženy docela dle starého barbarského způsobu jen dle její krásy a jak životu jejímu nepřikládá se samostatný smysl, nýbrž jen ten, aby učinila šťastným muže; vidíme-li mladého ušlechtilého reka, jenž tyká svému starému sluhovi a nevidí v něm o mnoho více, než kus nábytku; vidíme-li, jak pro tato dramata naprosto neexistuje oekonomická stránka života, práce a vykořisťování lidí, a jak ideální postavy, v nichž máme dle záměrů básníkových spatřovati výkvěty lidství, žijí bez práce jako lilie polní z potu jiných lidí, oddáni jen dobrodružstvím svého srdce, cítíme, jak to vše je vzdáleno našemu životu a ve své podstatě nám vlastně už nesrozumitelno. A necítíme-li vždy toho, tedy jen proto, že tyto typy jsme si zvykli stotožňovat se samou podstatou divadla, že bez nich nedovedeme si divadelní scény ani představit. Či jinak řečeno, že nežádáme od divadla to, co na něm žádal každý národ, jenž si je kdy vytvořil a pěstoval: aby bylo zrcadlem jeho mravů, jeho sociálních vztahů, jeho citů erotických, jeho hodnocení lidského života.

Nežádáme toho, poněvadž jsme ztratili přirozený vztah života ke kultuře a neznajíce jiné kultury než takovéto, která z devadesáti procent žije z duševního obsahu starého člověka a jeho morálky, nevíme bezmála už ani, že by kultura mohla být jinou a nedovedeme upřímně a energicky toho chtít.

Ale konečně, drama jest celým svým založením útvar přestárlý a tradicionelní. Snad nalezneme více ze své mravní bytosti v dramatě hudebním, v opeře, v této nejmladší z forem divadelních, vlastním dítěti devatenáctého věku? V tomto útvaru, v němž moderní doba projevila tolik tvůrčího žáru a jenž tak vroucně jako snad žádný jiný v naší době sytí fantasii a citovou potřebu velikých davů? V tomto bohatém souhrnu uměleckých sil a prvků, kde hudba, drama, hra i dekorativní vidina působí společně a kde na rozdíl od jiných umění, sloužících potřebám úzkých kroužků, lze mluvit o kultu krásy ve velkých rozměrech, před massami diváků?

Hle, tu plynou před námi postavy, obestřené kouzlem tónů: nenasytný rozkošník Don Juan, jejž přichází k večeři navštívit kamenná socha komturova; čarostřelec, jenž lije kouzelnou kulku za pomoci ďábla, vystupujícího s celým příslušenstvím strašidelné půlnoční romantiky; bludný Holanďan, jenž na své příšerné lodi projíždí oceánem, očekávaje, až bude vykoupen čistou láskou ženy; ideální Lohengrin, jenž tažen labutí se vznešeností poloboha shlíží k lidské křehkosti Elsy. Tannhäuser koná kajicnou pouť do Říma za to, že v hoře Venušině poznal nejsladší žáry smyslné rozkoše a za zvuku mnišského chorálu klesá mrtev, spasen obětí světice. Stále tedy báj, legenda, mythus! Díla, vážená z dnešní skutečnosti, činí tu řídké výjimky. Po stránce sociální pak aristokratism ještě výlučnější než v literárním dramatě, rozdíl mezi bohatýry a ostatní massou lidí ještě příkřejší. Hlavní osoby vyřizují si své nejsou-

kromější záležitosti tak, jakoby jejich družin nebo lidu obojího pohlaví při tom nebylo; tato plebs je k tomu jen dobrá, aby v podobě sboru tvořila hlučné pozadí pro effektní finale staré meyerbeerovské a italské opery. Ze všeho trčí přežitky dob, kdy umění nemělo jiného sociálního cíle než aby sloužilo za kratochvíl urozenému panstvu a kdy ideálnější postava na scéně nebyla možna, nenesla-li šlechtického jména a nehonosila-li se rytířskými ctnostmi.

Pokud se týče báje a mythu v opeře, bylo by ovšem směšno potírat je střízlivým rozumem a dokazovat, že přísemná loď Holanďanova je plod pouhé pověry, anebo že je proti všem zákonům přírodním, aby se zazelenala poutnická hůl Tannhäuserova na znamení boží milosti. Tyto romantické pověsti ukázaly se býti pro vývoj moderní opery živlem velmi plodným a vděčným a každý kulturní člověk ví, že chtějí být pojímány toliko symbolicky. Ale o to jde, že i mravní ideje a city, jež jimi jsou symbolisovány, jsou zastaralé a neodpovídají tendencím mravního vývoje v dnešním člověčenstvu.

Nejde o to, že kamenná socha nemůže se dát pozvat k večeři, ale o to jde, že Don Juan je za svou titanskou žízeň po rozkoši potrestán nadpozemskou mocí, což jest koncessí křesťanskému názoru o pokutě, jež stihá každé zlo, ale naprosto příčí se naší životní zkušenosti, pravící nám naopak, že v soustavě světa, pokud víme, není nijakých odměn ni trestů. A jako výhonky téže náboženské morálky jsme nuceni též přijímat ideje Wagnerovy o vykoupení bludného plavce nebo Tannhäusra zázračnou mocí ženské lásky. Není-liž východiskem jejich starý náboženský předpoklad, že vyšší mocnosti dají se uprosit modlitbou nebo obětí? Býti spasen šlechetností druhého člověka, toť pro nás něco naprosto nesrozumitelného. Každý je zodpověden jen sám za sebe; klesl-li, může jen vlastní silou se očistit.

Láska může konat divy mravního povznesení, ale ne zvenčí, skutkem toho, jenž nás miluje, nýbrž jen z vlastního našeho nitra, jen ona láska, jíž s a m i jsme schopni. Tomu učí nás život, to praví nám naše svědomí, nezatížené už starými oněmi náboženskými pojmy.

Tak ocitáme se vůči těmto dílům dramatické hudby ve zvláštním dvojakém poměru. Tóny mluví k našim nervům a citům řečí veskrze moderní a novou, rozplamеňují naše nejživotnější sny a touhy — ale to, co vyjadřují, leží daleko za námi, nechce a nemůže to býti přijímáno zcela doslova a opravdově, jest v tom plno úzkostí a předsudků, jichž my už nemáme a není v tom oné volnosti a odvahy myšlení, s níž snažíme se žíti svůj skutečný život.

Lze proto říci, že divadlo, jak se dnes pěstuje, je jen velmi zřídka zkušebnou stanicí nových případů mravních, daleko spíše že jest museem, uchovávajícím pro všecky časy případy odbyté, nám lhostejné a pro nás dávno neexistující.

Sáhněme po k n i h á c h a shledáme i zde, jak jisté ustálené fikce a formy cítění zůstaly daleko za vývojem skutečného člověka. Povšimněme si na př. francouzské literatury, která je po celém světě nejrozšířenější a působí na ostatní vlivem poměrně nejsilnějším. Co praví nám tato literatura o životě a smýšlení svého národa?

Až do nejnovější doby uváděly nás dobré tři čtvrtiny románů, dramat a komedií v Paříži napsaných do salonů boháčů a na zámky šlechticů, do společnosti lidí, jejichž nejvážnějšími životními záležitostmi jsou maitressy, hony, hry, souboje a milostná dobrodružství s ženami jiných; do kruhu lidí, kteří nepracují a mají vždycky čas, odjeti na měsíce neb leta na cesty, kdykoliv jsou unaveni láskou nebo požitky. Francouzka žila v literatuře především jen ve dvou typech: jako žena, klamající svého muže a jako

kokota. Kdo by soudil na Francii jen z toho, jak se dávala representovati literaturou, musil by se domnívat, že jest to země, v níž není ani harmonických manželství ani spořádaného rodinného života ani dívek moderního intelligentního typu; že to jest země, kde krásní a elegantní lidé vyskytují se toliko mezi aristokracií, jakožto jediné vrstvě, kteráž jest tam nositelkou společenské a umělecké kultury, a konečně že jest to země, která v politickém ohledu zapřela svou revoluční minulost, neboť všickni tito rekové soubojů a ženských ložnic jsou zpravidla velcí konservativci, čtou monarchistické žurnály a mluví s pohrdavým posměchem o demokratických zřízeních.

A to vše jen proto, že spisovatelé nedovedou jednak zlomit tlak tradice z dob, kdy kultura skutečně byla představována aristokracií, jednak že obětují požadavky vnitřní pravdy a duševní krásy šablonovitým požadavkům elegance, jež je nutí hledat látky jen tam, kde vládne zevní lesk a bohatství, konečně pak také že se odvděčují tím aristokratickým kruhům za to, že ony — na rozdíl od podobných vrstev v jiných zemích — přijímají literární lidi mezi sebe a dávají jim nahlédnouti do svého života.

Výsledkem toho všeho jest pak veliká kulturní lež. Jako výkvět francouzského života jest představována degenerovaná kasta, prosáklá předsudky katolicismu a přežitky barbarské morálky, kdežto skutečná Francie, mocná a živoucí, Francie energicky myslící a pracující, radikální, demokratická a socialistická, zůstává ve světě vyšší kultury téměř nezastoupena, což jest velikou ztrátou nejen pro ni, ale i pro duševní ruch celého světa, uváží-li se, co by to při vůdčí světové úloze Paříže znamenalo, kdyby vlivy odtud proudící, na místo aby šířily parfumy hniloby a degenerace, přinášely zvěst o mladých zdravých silách a nových útvarech života a společnosti, jež ztělesniti a zformulovati jest právě moderní Francie přede všemi jinými zeměmi povolána.

Tentýž nepoměr mezi literaturou a životem jeví se i v jiných zemích. Jak málo nám praví na př. anglická a americká literatura o dnešním životě anglosaské rassy! Nejmocnější a nejpyšnější z kulturních plemen světa je zastoupeno v dnešní literární produkci přímo chatrně, alespoň v poměru ke své síle a významu. Kriminelní romány, fantasticky strašidelné historie, literatura pro vkus guvernantek, na podkladě nejcopatější rodinné a křesťanské morálky — k jakým závěrům musili bychom dojíti, kdybychom z těchto knih chtěli soudit na karakter, snahy a ideály národa, jenž dnes ovládá většinu zeměkoule? Kipling je dojista znamenitým vypravovatelem a Oskar Wilde byl duchaplným literárním umělcem, ale mají-li jména jejich znamenat poslední vrcholy básnické tvorby tohoto národa, jest to stále ještě naň málo. Více nám praví o jeho nejposlednějších stadiích vývoje, o tuchách nového života v něm dřímajících, socialista a dramatik Bernard Shaw, ale za pozornost, jíž si zjev jeho vynucuje, děkuje jak se zdá právě jen tomu, že jest ve své vlasti příliš nápadnou výjimkou.

Podobně neusoudili bychom, rozhlížejíce se po dnešní literatuře Německa, že země tato jest vlastí sociální demokracie. Tak poměrně slabě zastoupeny jsou v ní ideály demokracie, sociálního osvobození a nové morálky. Většina tamní literární produkce hoví buď potřebám vrstev, o něž se opírá státní a sociální řád, anebo upadá znaveně do dekadentních allur a esthétského požitkářství. Nejlepší z dnešních dramatických básníků německých, Gerhart Hauptmann, když se byl na počátku tak mocně vzepjal směrem k socialismu a když byl v „Osamělých duších" vyjádřil tragiku nové lásky mezi mužem a ženou, pro niž doba ani morálka není dosud zralá, klesá unaven do uspávajícího náručí romantiky a pohádky, dává se opřádat kouzly křesťanské zbožnosti a trpnosti a čím více roste ve svém umění jemné kresby

a náladové malby, tím jasněji ukazuje naprostou nemohoucnost, podati ideu v celé její záři, síle a výbojnosti.

Dalo by se sice tvrdit, že v Německu i jinde, kde duch socialismu a demokracie je tak silně na postupu, právě proto není tohoto ducha v kultuře, poněvadž umělci z obavy před tímto duchem, v němž domnívají se spatřovat hrozící příval prostřednosti a nadvládu davu nad jedincem, utíkají se na hlediska protichůdná a z protestu proti duchu doby upadají v kult aristokratismu a starých stylů. Ovšem, ale tím by jen bylo potvrzeno, co zde bylo právě řečeno. Ustupují-li ti, kdož představují kulturu, před neodvratnou logikou vývojových sil na místě, aby se s ní hleděli vyrovnat, a srážejí-li se v obranné hloučky, jež mají chránit kulturu před bouřným vlnobitím života, na místě aby se postavili na vůdčí místa a hleděli z tohoto kvasu a víru budovat základy nové kultury, je z toho jen vidět, jak jim chybí instinkt pro správný poměr mezi životem a kulturou.

Pravá kultura nepotřebuje být před železnými zákony skutečnosti chráněna jako květina ve sklenníku. Vzdoruje-li jim, zpečetila tím již sama svou záhubu. Jejím problémem v každé době jest a mělo by být, co by nového a krásného stvořila z útvarů, do nichž v té době vtělil se život lidí a společnosti. Tedy v době, směřující k demokracii a socialismu, co by nového a krásného stvořila, nikoliv proti těmto myšlenkám, nýbrž právě z nich.

Naproti uvedeným úkazům podávají Rusko a Norsko krásný případ takového poměru, kde literární kultura nezpozduje se za ostatním vývojem národa, ale vyrůstá z tohoto vývoje, je jím nesena a razí mu cestu. Ruská literatura stvořila typy současných lidí, zachytila za čerstva atmosféru a duši určitých generací, uváděla v oběh nové síly morální a byla současně zbraní duchovního i politického osvobození. V Ibsenových drama-

tech jest z norského prostředí vyvážen svět postav, které zevně nesou znaky své země, ale svým vnitřním obsahem symbolisují síly, touhy a problémy, jež zaměstnávají jen ony z evropských lidí, kteří kráčejí na přední stráži vývoje a jež zanechávají daleko za sebou skutečnou zemi fjordů, obchodníků, konsulů a pastorů.

Z příkladu právě uvedeného jest tuším zjevno, že to, co vytýkám zde dnešní kultuře a literatuře jako nedostatek není to, že se nechtějí snad dosti horlivě propůjčovat k politické neb sociální tendenci. Jde tu o něco hlubšího a významnějšího, nežli že literatura neslouží dost určitým stranám a hnutím — socialistickému na příklad. — O to však jde, že neslouží dosti silám života a skutečnosti, že není dosti naplněna tím co nás činí tím, čím právě jsme na rozdíl od svých otců a dědů, a že nedovede svrhnouti se sebe kletbu minulého.

Tyto těžké stíny minulosti dolehaly sotva kde dusivější tíhou na kulturní život než u nás v Čechách. Česká literatura až do nedávných dob nedovedla se odtrhnouti od obrazů Čech, jaké byly, a dívajíc se na ně sklem tohoto historismu nedovedla viděti a vyjádřiti Čechy, jaké jsou. Kollárova fikce ideálního Slovanstva, jaké nikdy neexistovalo; vlastenecké představy staré české slávy, se vším příslušenstvím feudálního násilí, krvelačného barbarství a náboženského fanatismu; lidová pověst a ballada se vší svou pověrečností a hrůzou — toť byly as základní prvky, jež jsme přijímali za mládí s prvními znalostmi domácí literatury a jež utvářely v nás naše české kulturní vědomí.

Bylo v tom všem tolik elegického smutku, tolik hrobového puchu, tolik věcí příliš strašných a krvavých pro naši mysl! A ti, kteří ve svých historických románech a básních rozvíjeli před námi obrazy bitev, oblehání hradů a poprav, jimž představa minulé národní velikosti

byla neodlučitelna od krvavých činů starých českých pánů a kteří ve svých vypravováních plýtvali lidskými životy tak, jako by šlo o pobíjení pouhých much, to byli zpravidla zcela krotcí a rozšafní občané, po případě šosáci, kteří všecku možnost energie vyplýtvali na těchto vzpomínkách na mrtvý národ předků, takže jí pro práva živoucího národa mnoho nezbylo.

Obviňujeme-li starší českou politiku, že podlehala vlivům šlechty a státoprávním illusím a že odvozovala své cíle a požadavky z minulosti, nezapomeňme, že to byl zcela přirozený produkt duševní atmosféry, v níž vyrostla tehdejší pokolení vlastenců. Cíle do budoucnosti nebyly určovány z poznání skutečnosti, nýbrž vyměřovány na slávě předků a pro utrpení starého českého člověka nedošlo se k tomu, aby byl poznán a vysloven nový přítomný člověk český, natož aby v něm vystižen byl nový člověk evropský.

Že byli první a ve svých dobách jediní, kdož razili cestu v tomto směru, toť veliký význam Havlíčka a Nerudy. Před nimi již Mácha má význam prvého moderního básnického subjektu v Čechách, ale nová česká duše nenalezla v něm dosud zcela přímého výrazu pro své touhy a žaly, pročež bylo jí spokojiti se kostýmem romantiky. V Havlíčkovi vyslovuje se ponejprv nový český člověk politický, v Nerudovi pak český člověk moderní v celé skutečnosti a pravdě svého života.

Ale to byly osamělé výjimky. Nové skupiny básníků z let šedesátých a sedmdesátých rozšířily sice značně duševní obzor naší literatury a sblížily Čechy s duchem moderní doby. Ale vždycky jsme i při tom zůstávali o jednu neb dvě etapy za Západem. Romantism byl k nám uveden právě v letech, kdy jinde dohasínal; illuse humanitárního liberalismu Viktora Huga přijímány jako něco nového v dobách, kdy bylo na čase otevříti oči před moderním problémem sociálním. Když francouzští

naturalisté snažili se podati dojem a zevní pravdu moderní skutečnosti a když Ibsen vtěloval do svých dramat nejbolestnější otázky současných vztahů mravních, opájel se náš Zeyer chrámovou vůní katolických legend a chodil životem jako poslední smutný rytíř romantiky.

I to působilo ovšem v tehdejších našich poměrech jako nové a časové, jakož vůbec romantika i při všech svých vztazích k středověku je hnutí eminentně moderní, zrozené z veliké žízně po kultuře krásy, již industrielní a příliš praktická doba nedovedla stvořit a která následkem toho je hledána po dlouhých oklikách a na výletech do dalekých a exotických světů. Již sama existence romantismu dokazuje lépe než cokoli jiného, jak nepřirozený byl v uplynulém století poměr kultury k životu.

U nás v Čechách už dokonce nesmí v něm být spatřována pouhá umělá pósa nebo hračka básníků. Máť on svůj kořen v samém životě a sociálním postavení českého literáta. Skutečnost, jíž je obklopen, je těsná a málo povznášející; malé poměry nedovolují mu silněji se vyžít, z kouta, v němž žije, vidí tak málo do velkolepého ruchu moderního světa — ký div, že se odškodňuje útěkem do dalekých kultur a dob, odkud vše září kouzelnými barvami. Kdežto je jinde takovýto exotism výrazem duševního přepychu a raffinementu, byl a jest u nás splozen z pocitu kulturní chudoby a z neukojeného uměleckého hladu.

A tak lze říci, že slovo modernost znamená v české literatuře zřídka kdy víru v nové ideály a tvorbu, z nejvyspělejších dnešních lidských a ethických vztahů vyrostlou. Po většině přikládá se toto jméno zjevům, které od starších liší se toliko snad tím, že se nedávají omezovat úzkým názorem nacionalismu a že nestojí na půdě starosvětské maloměšťanské morálky. Morálka jejich bývá bohémsky smělejší a nevázanější, tím však není ře-

čeno, že vždy i vyšší i krásnější. Na lidských a sociálních kořenech nejednoho z děl nejdivočejšího modernismu shledáme lpěti plíseň starých předsudků.

Esthetika oněch útvarů, jež af již právem či nikoliv shrnovány bývají pod povšechný název dekadence, vyzvedá často ostentativně živly, příčící se všem nejlepším touhám dnešního člověka. Setkáváme se tu s duševním aristokratismem, jenž svůj odpor ke všemu davovému přenáší i na politickou demokracii, jenž nechce rozuměti nutnostem sociálního zápasu a nenalezaje v dnešní společnosti způsobu, jímž by se uplatnil, rád napodobí formy starého aristokratismu rodového a kastovního. Chudokrevný potomek staré šlechtické neb patricijské rodiny, jehož zdegenerované nervy propadají hallucinacím, náboženskému šílenství nebo sexuelní perversi, jest tomuto umění interessantnějším objektem než člověk z půdy dneška vyrostlý, s hlavou světlou a silnou krví, v níž dřímou všecky naděje budoucnosti.

Tato literatura také raději zakoketuje si vždy s katolicismem a mystikou, než aby se snažila poctivě vyjádřiti smýšlení dnešního člověka. Raději vidí v ženě démona zla a bytost, s níž je muži nutno zápasit a ji pánovitě ovládat, nežli aby cenila hodnotu nového osvobozeného ženství a všeho toho, co ono slibuje dnešní i budoucí kultuře. Aby vyjádřila svůj odpor proti všemu normálnímu, tuctovému a rozumovému ráda odhaluje tato literatura v člověku podvědomé mocnosti, abnormity, nezkrotné síly pudů a temných vášní, činíc z něho pouhého automata, jehož hybnou silou jsou nervy a pohlaví. A tak konec konců vrcholí tato esthetika ne v ideál člověka, kulturou ukázněného, od mozku až do poslední cévy prosyceného světlem a harmonií, nýbrž ubohé jakés bytosti, v níž nejvyšší raffinement ducha sousedí s pathologickými stavy a křečovitým zmítáním, za jejímž kulturním povrchem všude číhá starý barbar, tvor více animální než rozumný, poslední jakýs odlesk pravěkého obyvatele slují.

Až na těchto místech ocitlo se krajní křídlo literární modernosti v době vědy, sociální otázky a demokracie! Místo snahy vyrovnati se s novými sociálními silami ostentativní odpor vůči nim, místo touhy po novém člověku tvrdošijné lpění na tom, co v člověku je nejstaršího. V české literatuře jest sice směr tento představován jen několika málo zjevy, ale ty nicméně stačily, aby daly zejména nejmladší naší poesii zvláštní zabarvení a aby se rozšířil v literární mládeži falešný názor, že umění je tím vyšší, čím pyšněji se odvrátilo od doby a jejích snah a zápasů.

Vyjděme z ovzduší knih a čistých myšlenek a hledejme ve světě viditelných věcí zevní výraz pro kulturní potřeby dnešních lidí, pro to, več věří, co chtějí a po čem touží.

V ruchu ulic, v řadách domů, obytným a obchodním účelům určeným, v celém tomto hlučném vlnobití praktických zájmů stojí jako osamělé výspy stánky a díla kulturní práce.

Zde škola! Ale čemu slouží? Aby v ní stát za pomoci kněze vychovával v duchu staré morálky a přežilých dogmat ty, kdož mají přijíti po nás. Mají-li tyto mladé hlavy býti někdy nositeli nové kultury, nebude to věru zásluhou těchto budov, naopak bude nutno, aby volné větry života náležitě provětraly tyto mladé hlavy a vypudily z nich, čím ve zdech této budovy byly obtíženy.

Tam škola střední: kasárna, v nichž mladí lidé připravují se pro život dvacátého století mluvnickým roz-

borem poesií básníků, po tisíceletí mrtvých. Zde universita. Mnoho učenosti, méně vědy, ze skutečné kultury člověka, srdce, krásy téměř nic. Věda spářena je tu mimo to s theologií a celý duch studia takový, aby tlumil každý odvážnější vznět ducha a vůle. Kariéra ve státě a společnosti, nikoliv volný rozvoj ducha jest zde posledním cílem.

Ne, ve školách nenalezneme co hledáme. Pod střechou jejich nevládne radostný kultus lidských nadějí, odtud nevycházejí lidé s vírou v to, co by mělo býti. Zde nevládne zájem kultury a volného lidství, zde vládne mechanism a autoritářství státu, jenž despoticky snaží se vtlačiti mladé mozky do forem poslušnosti k tomu, co bylo a jest. Protož dál! Jinde hledejme místa, kam by dnešní lidé mohli v zástupech chodit vzývat nejen své mrtvé památky, ale své nejživotnější ideály, kam by chodili se modlit ne k starým bohům, nýbrž k nejkrásnějším a nejvyšším projevům života; kde by zapomněli na chvíli na rozumové výpočty a praktické zájmy a kde by dali volnost všemu, co duši jejich nutí k rozletu a co v srdci jejich zpívá.

Tam na veřejném prostranství stojí pomník slavného muže. Zde příležitost, poklonit se lidské velikosti. Ale čemu se tu klaníme? Zase jen činu dokonanému, hotovému, jenž přinesl své ovoce. Kamenná ruka básníka nebo myslitele jakoby kývala: jděte dále již ode mne a stvořte pomníky tomu, čím jste na rozdíl ode mne, co žije ve vás a co je proto tak cenné a krásné, že to nežilo ještě ve mně! Tedy dále i od těchto památníků úcty a vděčnosti, které vyjadřují-li cos z nás, vyjadřují jen naši pietu k minulému!

Ale zde konečně stojíme před paláci dnešní kultury, kde vládne kult krásy a kde díla umělců tvůrčí silou výchovnou budují snad přece v nás nového volnějšího člověka. Zde divadlo, onde koncertní síň, tam umělecká výstava. Vskutku, zde jsme u cíle. Nic jiného nenajdeme,

co by si byl člověk našich dnů stvořil pro ukájení svých vyšších duševních potřeb. Existuje-li nějaký idealism v kapitalistické společnosti, ve vřavě jejího shonu za ziskem, pak musí být vtělen v těchto zdech. Jinde ho už dokonce nenalezneme. Nuže, vejděme a ptejme se, hrnou-li se sem davy dnešních lidí vskutku modlit se ve smyslu shora naznačeném.

O divadle byla již řeč. Pokud není výdělečným podnikem a pokud sleduje cíle ideálně umělecké, žije a tyje devíti desetinami ze starých útvarů dramatických, což, jak dříve ukázáno, znamená kult starých ideálů morálních a společenských. A dostane-li se na scénu dramatik s revoluční snahou a novým řádem životních hodnot, ke komu mluví? K nechápavým uším vyfintěných děvčátek, voděných sem, aby tu zabily večer a hledaly ženichy. V davu diváků jest nejméně právě těch, jež by si básník toho druhu přál zde míti. Neboť tito lidé, znechuceni povrchním šumem a sensacemi sezóny, přestali — arciť trochu nespravedlivě — věřit ve vážný význam divadla a hledat zde stělesnění svých uměleckých a společenských tužeb. A tak buďto není na scéně, čeho doba potřebuje anebo nejsou v hledišti ti, kteří by tu měli býti. Není to ideální shromaždiště všech, je to místo zábavy pro určité kruhy a vrstvy, v prvé řadě ovšem pro tak zvanou „společnost", to jest lidi, kteří považují za svou povinnost být při všem, poněvadž si to dovedou zaplatit.

Koncertní síň? Zde panuje vskutku někdy slavnostní vzrušení, zde dovedou lidé potleskem a křikem dávat na jevo, že jsou podmaněni krásou — ba mohli bychom skorem říci, že vytváří-li se někde něco, co by bylo lze zváti novou zbožností, zbožností nevěřícího člověka, že jest to zde. Symfonie a programové skladby hudebních geniů vyprávějí o životě duše, čisté, nahé, všedních cetek a masek sproštěné, o zápasech vůle s osudem, vyvažují nejčistší essenci z lásky a bolesti, melan-

cholie a touhy, a dávají nám dále než kterýkoliv jiný umělec nahlížet do hlubin bytí. A současně co duch se zvedá k nejvyšším pomyslům, nervy stápějí se v tónech jako v lázni rozkoše a krev je poháněna k prudšímu běhu vlnobitím rhythmů.

Hudba, toť umění ze všech nejmodernější, zdroj krásy, jíž dnešní člověk nejraději se opíjí, umění nejsmyslnější, ale zároveň nejduchovnější a nejmetafysičtější, plnící duši závratnými tuchami a rozpínající lidskou bytost až přes meze nejsmělejších možností.

Jenže — toto umění zvuků, z jejichž oceánu vidíme zvedati se nové pevniny kultury a cítění, kolik lidí vnímá je s tímto vědomím celého jeho dosahu? Bouří-li zde potlesk, komu platí? Zřídka jen tvůrčí velikosti díla, zpravidla jen výkonné bravuře, virtuosovi nástroje, miláčkům dne, kteří si dobývají slávy a bohatství nejen uměním, ale i dlouhými vlasy a démonickým vzhledem, dráždícím nervy unuděných krasavic.

K vlastnímu hudebnímu umění je toto obecenstvo v poměru velmi neupřímném a skoro jen konvenčním. Chodí sem především proto, že je to věcí dobrého tónu; vedle toho pak i proto, že miluje celkem opravdu hudbu a dává si jí rádo lehtati sluch a rozčeřovati svou citovost, ale nejvyšších jejích útvarů nechápe právě tak jako jich za nynějšího stavu věcí nechápe v žádném umění. Favorisuje produkce hudební z téhož důvodu jako divadlo: může při nich rozvíjeti společenský lesk i nádheru toalet a ukájeti tváří v tvář umělci svou zvědavost a sensacechtivost. I to padá na váhu, že hudba je umění, při němž netřeba mnoho myslit.

Ale jaká je to tedy nová zbožnost? Jaký kult nových ideálů životních? Věru, mnoho nenalezneme ani zde z toho, co hledáme. Mohlo by to zde býti, ale není. A není-li divadlo shromaždištěm všech, jest jím koncertní síň tím méně. Vysokým vstupným zahražuje spo-

lečenská smetánka vstup lidem v obnošenějších kabátech. Zde ještě více než v kultu kteréhokoliv umění vládne duch kasty a společenských konvencí.

Umělecká výstava? Ani zde není lépe. Zejména u nás, kde kult výtvarných umění je omezen na kruhy velmi ještě úzké. Toto umění trpí také ze všech nejvíce přílišnou koncentrací všeho kulturního života do velkých měst. Několik výstavních sálů v Praze — to jsou jediná a ještě ne vesměs trvalá střediska výtvarného ruchu pro zemi jako jsou Čechy. Všecko ostatní, co sem spadá, je po většině efemerní, těkavé, jen letmo působící: díla umělců, zavátá k nám na několik málo týdnů, zjevy sezóny, zvedající prach úsudků a hesel, aby za krátko zmizela, mnoho živlu obchodního a řemeslného, jenž výstavu činí zároveň tržištěm.

Díla těchto umění, pokud až na malé výjimky nejsou zachráněna veřejnými činiteli, uváznou v rukou těch, kdož si je mohou zaplatit. Obrazy a sochy jakožto předměty prodejné jsou vydány v šanc všem náhodám obchodu a ve své ideální hodnotě omezována sobectvím a vlastnickým právem majitelů. Co platno, že bylo stvořeno dílo nesmírné ceny, když je uzavřeno v příbytku boháče a je tam na ně nazíráno nechápavým zrakem? Sociální užitečnost nemůže být ovšem předním zřetelem při posuzování uměleckého díla. Ale umělci musí přece na tom záležet, aby svým dílem rozlil kolem sebe co nejmocnější vlnu života a aby suma účinků, jež svým dílem vyvolá, byla co největší? Vynaložiti však všechen talent a práci dlouhých měsíců na dílo toliko proto, aby se jím mohl lecjaký vyšinulec chlubiti navštěvovatům svého salonu — toť přece jen nepoměr mezi úsilím a účinkem strašlivý, toť políček ve tvář vší oekonomii životní, sociální i umělecké!

Kdežto literatura, divadlo i hudba vymanily se již ze své dřívější závislosti na aristokracii a obracejí se ke

kulturní veřejnosti celého národa, jsou výtvarná umění a z nich zvláště malířství odkázána stále ještě na tak zvanou podporu mecenášů a omezována ve svých účincích řádem soukromého vlastnictví. I stát si hraje toliko na velkomyslného mecenáše, když pamatuje na umění některými drobty se stolu svého rozpočtu; toť celý jeho poměr k němu. Veřejné galerie nejsou dílem moderně uměleckého ducha, nýbrž odkazem z minulosti, děkujíce za svůj vznik z největší části náhodám panovnických libůstek. Velikých projevů uměleckého ducha, které by byly mohutnou synthesou všech současných uměleckých sil a prvků, radostí a pýchou celých národů, jako byla jí gothická kathedrála lidem středověku, takového něčeho doba naše vůbec nezná a nemá pro vznik něčeho takového ani sociálních ani hmotných podmínek.

Jak falešný a nepřirozený jest dnes poměr výtvarného umění k společnosti a životu, to počínají nahlížeti ti, jimž zájem jeho leží nejvíce na srdci. Nikdy snad nebyl vysloven krutější ortel nejen nad dnešním stavem umění, ale i nad směrem celého jeho vývoje od konce středověku, nežli jaký pronáší o něm známý německý kritik Meier-Graefe ve svém velikém díle „Entwickelungsgeschichte der modernen Kunst". Za neštěstí celého vývoje umění považuje, že umění od velikých, synthetických a kollektivních projevů, jako byla byzantská basilika nebo gothický dóm, vyvíjelo se k tvorbě jednotlivého obrazu a jednotlivé sochy, předmětů prodejných, které tím, že jsou zavírány v příbytcích jednotlivců, pro život společenského celku téměř neexistují, ale které i pro svého majitele představují na konec spíše jen finanční hodnotu nežli zdroj uměleckých radostí. „Obrazy stávají se cennými objekty, které jsou uchovávány pod zámkem jako cenné papíry. Ani o požitku jednotlivce, majitele, nemůže při tomto nahromadění býti už řeči. Devět desetin nejdrahocennějších francouzských děl stojí devět desetin roku v praktických regálech, kdež

jsou chráněny před prachem. Prodej provádí se jako při bursovních operacích a differenční obchody jsou podnikány v největších rozměrech. Zboží se při prodeji bezmála už ani neukazuje."

A tak jako jsme nenalezli před tím v umění psaném a tištěném dosti z nejpokročilejších tužeb a snův doby, shledáváme i ve způsobu, jímž jsou pěstěna viditelná umění tvarů, barev a linií, bolestné rozpory mezi kulturou a životem. Krása veřejných budov svými korinthskými sloupy a renaissančními vlysy nebo gothickými oblouky připomíná nám ducha kultur dávno zhynulých. To, čím my sami jsme, čím stojíme na ramenech předků, v čem je náš rozhled širší a víra naše smělejší, myšlení naše volnější — to všecko počíná sice pronikat do umělecké kultury, ale nenalezlo v ní dosud výrazu tak mocného, za tolik duší mluvícího a tak všecky duše si podmaňujícího, aby bylo možno plným právem říci: tato doba, tak nadějná novými vzněty sociálními, mravními a rozumovými, má své umění, svou kulturu.

Vyjděme z ulic města, kde naše kulturní touhy nalezly tak málo splnění, rozhledněme se po celém tomto moři domů a uvidíme, co se z něho pne k oblakům jakožto jediný viditelný projev lidského idealismu.

Chrám! Stará budova, zasvěcená službě náboženských představ, v něž nevěříme — v něž nevěří právě ti, kteří zasluhují v plném slova smyslu jména „dnešní lidé" a kteří připravují cestu člověku budoucnosti. Jediný projev idealismu uprostřed tolika budov, praktickým účelům sloužících, ale idealismu dávno mrtvého,

obsahu zbaveného, nám už nepochopitelného a lhostejného.

Čím nám jsou tyto svatyně starých bohů ? A přece starají se nevěřící lidé o jejich zachování a dostavění, prou se o tvar jejich věží a zbožňují každý kámen těchto pomníků mrtvé víry. Jde jim ovšem jen o pouhou krásu. Ale lze odabstrahovat krásu tak docela od útvarů života a myšlenky, z nichž ona vyrostla? Je ještě krásou v pravém slova smyslu to, co při veškeré své tvarové dokonalosti nedává srdci našemu cítit nic, leda smutek nad zaniklými bludy a illusemi?

A to mluvím stále o chrámu velkolepém, umělecky povznášejícím. Ale kolik je takových? Po celé zemi jsou roztroušeny kostely a kaple běžného rázu, bez původnosti a bez čistého stylu zbudované. Obrazy a sochy představují zde bičování a ukřižování, zsinalá těla mučedníků, zjitřené rány a proudy krve — vesměs věci, před nimiž v životě utíkáme, které odkazujeme na kliniku a do panoptika pro lidi nejhrubšího vkusu. Věci tyto mluví zde po staletí k pokolením venkovského lidu, jest to jediná snad řeč, jíž k němu mluvilo kdy umění! S kazatelny zaznívají k tomu slova, zatemňující mysl, zmrzačující rozum, urážející vše, nač kultura jest hrda. Znějí tu sloky písní, ode dávna odchovaných, jejichž slova, kdyby průměrným rozumem byla rozebrána, nezůstaví na svém dně nic než absurdnosti a nesmysly. K tomu ještě hlahol varhan a vůně kadidla, všecko vypočteno chytře na uspání rozumu a omámení fantasie, jediný zdroj dojmů architektonických, malířských, básnických a hudebních pro tisíce venkovských lidí, jediné místo, kde oni obcují se svou duší a kde hledají, trochu instinktivně a trochu z mechanického návyku, něco pro ni povznášejícího a očistného.

Ký div, že sem chodí i lidé nábožensky vlažní, ba i nevěrci? Okolí jejich poskytuje jim tak málo krásných

dojmů, že pro své esthetické potřeby nenalézají lepšího úkoje. V tom je dosud veliká přitažlivost chrámu a zdroj moci pro církev.

Ano, náhrada za chrám — toť to něco, co hledáme, po čem volá dnešní život a co by mělo být korunou dnešní kultury. Potřebovali bychom něco, co by mělo tuto suggestivní působnost chrámu a v čem by způsobem tak povznášejícím a očistným byly vyjádřeny naše touhy, jako v něm jsou vyjádřeny staré náboženské ideje. On sám je prastarou formou, jejíž obsah dávno vyvěral. Všude kolem nás vře a kypí nový obsah života, vyrůstá nová víra, nové mučednictví, nový heroism — ale tento náš idealism nemá chrámů a není dnes sociální mocí, která by je dovedla zbudovat.

Scvrkající se menšina lidí, jejíž největší část tvoří ženy malého vzdělání a lidé opozdilého rozumu, má pro své potřeby tyto bohoslužebné budovy, ale ohromná většina dnešních lidí, vzdělanců a davů lidu, v jehož hlavách je už jasno, nemá místa, kde by umění řečí velikých symbolů hlásalo jim smysl jejich života. Zde trčí veliká nesrovnalost, zde pálí veliká bolest našeho života — marná touha po viditelném, kulturním a kollektivním výraze jeho velikých cílů.

Zatím co takto poslední zbytky nábožných davů, lidé, v nichž dokonává duch středověku, mohou denně být účastni toho, v čem spatřují mysterium Kristova obětování se a vtělení v chléb a víno, pod klenbami vznešené architektury a snad i uprostřed děl největších mistrů, jsou nuceni lidé, jejichž mozky jsou nositeli nejnovějších sil pokroku a kultury, pracovat pro své snahy v okolnostech po většině ohyzdných.

Scenerií všeho téměř veřejného a hromadného života u nás jest hostinec. Dokonce je už úplně jen na toto jeviště odkázáno hnutí dělnické, hnutí chudých lidí, kteří nemohou se shromažďovat v salonech a skvěle

ozářených dvoranách. V atmosféře piva a tabákového kouře, v puchu tlačenice, v okolí estheticky a hygienicky co nejodpudivějším, pro člověka jemnějších nervů zhusta přímo nesnesitelném, jsou pronášeny a šířeny myšlenky, které slibují osvoboditi proletariát a povznésti jej k požitku kultury. Ke kultuře má a chce býti přiveden, ale s touto snahou je nucen uchylovat se na místa, odporující veškeré zdravé kultuře těla i duše!

Totéž platí o většině moderních davových hnutí, pokud neodehrávají se právě ve vrstvách, jež si mohou dovoliti luxus. Tak na příklad celé vzkříšení a obrození českého národa, jaké mělo jiné dějiště nežli pracovny chudých spisovatelů, místnosti hostinců, zaprášená podia a ochotnická jeviště jejich sálů? Ký div, že pokolení našich otců s takovým nadšením odevzdávalo své příspěvky na stavbu Národního divadla. Zde nešlo jen o divadlo, zde šlo o viditelné umělecké vtělení celého jejich životního ideálu — tato „zlatá kaplička nad Vltavou" vznášela se v jejich snech jako ideální uskutečnění toho, co v jejich duši žilo nejlepšího a co jinde v chudé, maloměšťanské tehdejší české společnosti nenalézalo ukojení.

A jistě že pociťují tisícové dělníků každoročně v den prvého máje podobnou potřebu dát se uchvátit vznešenými vidinami, dát vybouřit způsobem co nejušlechtilejším své touze po lepším životě, smýt se své duše prach všedních klopotných dnů, cítit v tento jarní den svoje lidství čistším a vyšším způsobem — a zatím co mu může poskytnout tento den za nynějších poměrů? Ne mnohem více než sklenici piva, doutník a dusný taneční sál.

Jsme tak příliš ještě otroky starých zvyků, naše mozky jsou tak zutvářeny tlakem starých forem kulturních, že nedovedeme ani pro své nejlepší vzněty stvořit si kulturní výraz, jim odpovídající. Vyznáváme my-

šlenky budoucnosti slovem a písmem, ale nedovedeme jimi ze svého života vyloudit tóny krásy.

Jest to ovšem v prvé řadě sociální malomoc, jež nás nutí odříkat se uskutečnění nejdražších našich snův. Ludvík XIV. mohl vtělit celou svou bytost do lesku a ceremonielu versailleského dvora, Ludvík bavorský mohl stavbou báchorkových zámků realisovat své nejfantastičtější sny romantika a dekadenta. Ale kdo se stará o to, aby uskutečněny byly sny o životě a kráse, které plní hlavu nemajetných intelligentů, umělců, dělníků? Není sociální mocnosti, jež by se k tomu propůjčila. Stát, jenž farisejsky chrání a oficielní udržuje kult dogmat, v něž nikdo nevěří, nehne ani prstem ve prospěch viditelného kultu idejí, jež vyznává nejprobudilejší část jeho občanů.

A proto budou dále se tyčit k obloze chrámy starého boha, pomníky středověkého ducha, aniž proti nim mohou být vztyčeny chrámy pro víru naši a lidí budoucích, pro naši a jejich úctu, pro naše a jejich povznesení.

Ty mohou být zbudovány jen na půdě nové společnosti. Dříve je nutno, aby byl proveden dokonalý převrat v sociálním ústrojí a aby zmizely třídy, jejichž sobecký zájem jest sloučen s udržováním staré víry a morálky, jakož i s nimi souvisících útvarů a šablon kulturních. I kultura je otázkou moci. Vždycky ji tvořili a vedli ti, kdož vládli. Teprv až vrstvy, proniklé moderním duchem vědeckým, nenáboženským a demokratickým, neválečným a socialistickým, nabudou ve společnosti rozhodujícího vlivu, bude podražena základna starým silám mravním a ukáže se pak, že nebyly to už síly života, nýbrž jen síly pouhé setrvačnosti a bázně. Rozpadnou se stará dogmata, nepodpírána už žádným zájmem třídní nadvlády, a lidé naleznou pak odvahu říci si konečně, že netřeba dále klaněti se lži.

Z nového pocitu života, z nového vztahu k životu a smrti, k sobě samému i jiným, k přírodě a společnosti, zrodí se nová mravnost a s ní ruku v ruce nová kultura. Staré chrámy konečně budou opuštěny a naproti nim zazáří nové, v nichž uctíváno bude božství života a krásy.

Budoucí osud kultury jest závislý na vítězství demokracie a socialismu.

Ale jako v jiných případech tak i v tomto nesmíme se oddávati fatalismu. Žádná kultura nezrodila se z pouhého mechanismu sociálních sil. Ani v budoucnou nepostačí oekonomický převrat a nové ustrojení společnosti, aby vytvořily novou kulturu.

K tomu je především třeba veliké duševní iniciativy, jakož i dlouhé úsilné snahy nesčetných mozků a srdcí. Z lůna kultury samotné musí vzejíti silné odhodlání, zanechati už jednou za sebou olověnou kouli přestárlých tradic.

Nechť se nenamítá, že v samé podstatě kultury spočívá úcta k minulému, hotovému, dochovanému a že bez tradice, to jest pěstění odkazu minulosti, byl by vývoj kultury přerván. Všeobecně vzato, jest to sice pravda. Ale naproti tomu dalo by se ukázati, že dnešní poměr kultury k životu jest jiný než býval v ostatních dobách, ba že jest to případ, jaký se nevyskytl snad nikdy v celých dějinách vzdělanosti. Zvláštní tato situace staví pak kulturu před úkoly, jež se nedají řešit theoretickými všeobecnostmi.

Zvláštnost případu spočívá totiž v tomto: kultura je přetížena odkazem minulosti tak přílišně, že se do-

stává do příkrého rozporu se sociálním a mravním cítěním nejpokročilejších lidí dneška. Či jinak řečeno: mravní a sociální vědomí lidí jest dnes pokročilejší, vývojově vyspělejší než jeho vědomí esthetické. Umění z největší části není už onou vůdčí silou kulturní, jíž by mělo být, nekráčí na přední stráži vývojového postupu.

V šestnáctém nebo sedmnáctém století byl člověk, napojený duchem tehdejšího umění, zároveň nejvyspělejším typem tehdejšího člověka vůbec. Jiné ideje, náboženská, politická, sociální, nebyly pokročily ještě tak daleko a nesprostily se pout předsudků — idea umělecká znamenala tudíž v oné době nejvolnější a nejbohatší lidství.

Je tomu tak ještě dnes? U některých umělců jistě, ale u všeho umění a u výchovy, jíž dnešním lidem ono podává, rozhodně nikoliv, Někdo může dnes zmocniti se všech krás, jež umění postupem věku bylo nahromadilo — cesta k tomu je mnohem snazší nežli za jiných dob — nervy jeho mohou být uzpůsobeny, aby cítily každý záchvěv nálady a každý odstín esthetické rozkoše, ale tento člověk může přec ve společenském celku představovat opozdilce, jenž zaspal celé epochy myšlení a sociálního života, otroka předsudků, hlavu nevyjasněnou, bojící se pravdy a dokonalého poznání, člověka po stránce karakteru bezpáteřnatého, lhostejného k bídě jiných a k věci svobody. Jinak by nebyl možný typ „esthétů“ ve špatném a reakčním slova toho smyslu.

Jen tak je možno, že nejzuřivější revolucionáři v literatuře dovedou býti v životě neškodnými šosáky. Mnozí z těch, kteří s nejvášnivějším zápalem odrážejí námitky moralistů proti tomu, aby někde na veřejném místě bylo umělecky zobrazeno nahé tělo lidské, nehnuli by ani prstem, kdyby šlo o obranu nejdůležitějších práv občanských a lidských ve státě, ba považovali by to snad

přímo za nedůstojno, súčastniti se nějaké politické akce. Ty a podobné zjevy svědčí o tom, že dnešní člověk, je-li pod výlučným vlivem umělecké kultury, neobsáhl ještě všech zájmů moderního ducha a že může, zejména pokud jde o ethické a sociální vztahy, býti při vší zjemnělosti své nervové struktury člověkem starého řádu.

Můžeme to pozorovati jako všeobecný zjev na psychologii průměrného našeho intelligenta. Má-li vůbec ducha na tolik živého, aby se zajímal v hodinách mimo kancelář o věci kulturní, pak se zpravidla odškodňuje za nudu odbornické své práce četbou belletrie, poslouchánim divadla neb hudby. Při všem tomto krasodušství může zůstat však zcela dobře šosákem, tak málo se toto obé dnes navzájem vylučuje.

Tyto kruhy nestojí také nikdy tam, kde jde o obranu nejživotnějších zájmů myšlení, kultury a svobody, na vůdčím místě, jak by svým vyšším vzděláním zdály se být povinny. Nejparnější část boje za práva občanská a za zájmy osvěty proti tmářství, tedy i za svoje vlastní důležité zájmy, uvalují zpravidla na bedra dělnictva, těch — dle jejich mínění — nevzdělaných špinavých mass, na něž snad jinak hledí s pohrdáním a v nichž vidí barbary, ohrožující kulturu. Zle by to stálo u nás v Čechách s občanskými právy, svobodou slova a myšlení, kdybychom měli čekat, až nejkulturnější kruhy národa postaví se pro tyto myšlenky do předních bojovných šiků.

Ale jaká je to kultura, která je lhostejna k největším bolestem současného života a která nedovede uhájit ani svých vlastních práv proti násilnictví a tmě?

Tato mdloba dnešní kultury jest způsobena nesmírným břemenem upomínek, tradic a vědění, pod nimiž ona unaveně klesá. Jest to vědění starce, jenž už pro množství zkušeností a nabytých dojmů nedostává se k tomu, aby se rozkročil do světa se šťastnou důvěrou jinocha, jenž nic ze života nezná a vše od něho čeká.

Vlivy z minulosti působily často na kulturu oplodivě, ale v dnešním případě nikoliv. Dnes ocitla se kultura ve stadiu, kdy sociální myšlenky a sny předbíhají vývoj uměleckých představ a zanechávají jej v mnohém ohledu za sebou. Člověk umělecký, čiře a výlučně umělecký, jest dalek toho, obsáhnouti duševně všechen moderní život.

Každá epocha vzdělanosti vlekla takto za sebou přítěž starého. Sluší však uvážiti, že nikdy nebyla tato přítěž tak veliká jako dnes. Hromaděna postupem věku vzrostla do takových rozměrů, že se stává nesnesitelnou. Toť právě ona zvláštnost dnešní kulturní situace, o níž jsem mluvil. Směl jsem proto říci, že takovéhoto případu v dějinách dosud nebylo.

Řecká a římská kultura vlekly s sebou sice také mnoho mrtvého balastu: mythologii, zděděnou z dob národního mládí, postavy, jména a dobrodružství bohů, v něž nejlepší lidé antické kultury již nevěřili. Ale rozpor mezi vírou předků a věděním kulturních lidí nebyl přece tak příkrý jako dnes, ježto sociální ethika zůstávala v podstatě touž. Jak staří republikáni athénští a římští tak i básníci z doby Augustovy a raffinovaní dekadenti z doby posledních císařů měli jeden a týž aristokratický názor, pýchu svobodných občanů, pohrdajících prací, již za ně vykonávali otroci. A pak nezapomeňme, že náboženství těchto národův neslibovalo člověku mnoho v posmrtném životě a že proto morálka — neřízená zřetelem věčné blaženosti nebo zatracení — byla u věřících i nevěřících stejně pozemská. Proto nebyly náboženské pojmy pro tuto kulturu tak těžkým břemenem. Kdo přestal v bohy věřit, mohl míti z nich vždy ještě čistě esthetickou rozkoš jako z výtvorů obraznosti.

Středověk při všem tom, co prostřednictvím katolické církve a její latiny přejal z antiky, vytvořil kulturně mnoho ze sebe. Měl méně kultury než doby předchozí a pozdější, ale za to byla to kultura čistě jeho, vyrůsta-

jící z nových mravních idejí, jež bylo přineslo křesťanství, a z neopotřebované barbarské síly mladých evropských ras. Duch lidský jako by se byl tehdy napil ze zdroje zapomenutí. Všecko to, co bylo velkého a krásného na zemi před příchodem Kristovým, bylo většinou smazáno z vědomí lidstva. Byla to doba veliké nevědomosti, doba veliké tmy v ohledu rozumovém, ale tím volnější pole dáno bylo kulturním citům a instinktivnímu smyslu pro krásu, tryskající z přirozených potřeb duše. Veliká touha po spasení a po výšinách nadzemských, nezatížená žádným břemenem tradice, vtělila se přímo do kamene a vzpjala se k nebesům v štíhlých pilířích a špičatých obloucích kathedrál. Tento gothický styl zůstane na všecky časy nejen nejčistším výrazem ducha středověku, ale i nejkrásnějším příkladem krásy vykvetlé přímo z nejhlubšího pocitu života — třebas tomu chtělo zvláštní paradoxon dějin, že do tohoto stylu promítala středověká duše právě svůj útěk z reálného života do vysněných vztahů k nebesům.

V těsném a naivně bezprostředném vztahu své kultury k životu mohl by nám tedy být středověk vzorem. Můžeme však zapomenouti jako on všeho, co bylo a dospěti znovu na stupeň jeho nevědomosti? Nikoliv, kultura dnešní trpí naopak přílišným množstvím nahromaděného a neztráveného vědění a celý problém jest pro nás proto zcela jiný.

Koncem středověku nastává veliké rozpomenutí se na antiku a od těch dob dolehá tíže minulých kulturních forem na všecku lidskou vzdělanost vždy mocněji. Středověk sám žil ovšem též z minulosti, svou vírou v písmo a dogmata, stanovící lidstvu neměnitelný životní názor na celé věky, a svou morálkou, hledající své vzory a ideály ve staré Palestině. Vedle tohoto dědictví náboženského nakupily však humanism a renaissance mnohem ještě bohatší obor představ z minulosti: celou vzdělanost staré Hellady a Říma.

Renaissance probouzí sice nové umělecké síly evropských národů, ale zároveň uvaluje na ně hned obrovský balast starověkých forem a uměleckých ideálů. Národní literatury počínají se emancipovat od církevní a kosmopolitické latiny, ale východisko jejich je dvojí: buď napodobení klassických forem antických anebo vystihování ducha bible. A tak tyto dva prastaré útvary, antické umění a křesťanské náboženství, oba náležející svým vlastním původem a životem věkům dávno uplynulým, oba pro současnou Evropu ve své podstatě dávno mrtvé, vstávají ze svých hrobů a určují život národů zcela jiné rassy a doby, žijících v docela jiném sociálním zřízení a jiných zeměpisných a kulturních podmínkách než jaké měly staré Athény, Řím a Jerusalém. Mrtví určují živé — může to být něco přirozeného?

Celé šestnácté i sedmnácté století zná jen dvojí typ kulturního člověka. Buď jest to člověk náboženský a tu jest jeho absolutním ideálem Kristus a církevní světci. Anebo jest to člověk umělecký a literární a pro toho jest absolutním ideálem, co vytvořili staří Řekové a Římané. Třetího téměř ani nebylo. I tam, kde klíčily zcela nové kulturní síly a ideje, nehledaly ani svého vlastního výrazu, skutečnostmi duše a života diktovaného, nýbrž snažily se vyslovit prostřednictvím forem klassických anebo pojmů křesťanských.

Výjimku činí toliko dvě nová umění, malířství a hudba, neboť pro ně neměly ani středověk ani antika vzorů a tradice. Mohly proto vyrůstat přímo z nové duše evropských národů, ale přes to bylo i jim vyvíjeti se dlouho ve stínu starých životních názorů. Malířství nedovedlo se po celá staletí odpoutat od mythologických a křesťanských látek a hudba od účelů bohoslužebných.

Nejvýznamnější literární útvar oněch dob, francouzský klassicism ze XVII. století, spojuje v sobě oba proudy starých vlivů. Přilnulost jeho k formám antiky

je tak otrocká, duch jeho morálky tak křesťanský, že ztěží pod těmito ztuhlými tradičními formami poznáme, co dali k tomu Francouzové ze svého. Podobně i tvůrcové německé literatury, Lessing, Schiller, Goethe, byli by nemyslitelni bez svého starořeckého uměleckého ideálu a největší myslitel Němců v těch dobách, Kant, není myslitelem nejsvobodnějším, neboť jeho veliký filosofický čin končí v půl cestě tam, kde počínají ohledy k tradicionelní náboženské morálce.

Život se ovšem nedá docela vtěsnat v neměnitelné formy a znenáhla je láme a přetváří. Klassicism francouzský nebyl přes to, co o něm právě bylo řečeno, prostě druhým nějakým vydáním antiky, právě tak jako jím nebyl hellenism Goethův a právě tak jako Pascal, Bossuet, vůdcové protestantismu anebo naši čeští bratři nebyli pravými učeníky Krista, nýbrž lidmi svého století, podléhající vlivům té vzdělanosti a toho společenského stavu, uprostřed nichž žili. Ideje a city lidí nepřestávaly se měnit a stará slova a staré pojmy nabývaly nového smyslu. Tvoří se nový názor světa a nové vrstvy společenské vstupují do arény dějin se svými politickými snahami. Vnitřní obsah kultury se tím stále mění a rozšiřuje, ale ovšem formy její jsou stále závisly na starých. Ale forma, toť pro kulturu a umění věc vlastně rozhodující.

A tak vidíme, že ani francouzská revoluce, tento největší převrat v lidstvu od pádu říše římské, nemá dosti síly, vytrhnout kulturu z moci oněch starých kouzel. Naopak jest sama ve svém zevním výrazu velmi konservativní a po kulturní stránce šablonovitá a neplodná: kopiruje prostě styl starořímské republiky právě tak jako doba Napoleonova odívá se ráda v dekorativní symboly římského césarství.

Zatím však byla vítězná filosofie osvobodila mozky od tíhy a úzkosti náboženské víry a nové sociální síly,

měšťanstvo a lid, učinily konec staré feudální budově společenské. Mužové revoluce vidí už před samými dveřmi zlatý věk lidstva: nebude už pověr ani předsudků, nastává vláda rozumu, svobody a humanity! Ano, ale hned vedle nich vyrůstá pokolení, které nepovažuje nic za důležitější nežli vzkřísit honem proti nim ducha — středověku! Vlna romantismu rozlévá se po všech literaturách a odplavuje vlivy antického klassicismu, přinášejíc novou nedůvěru k rozumu, oživujíc staré instinkty náboženské a pomáhajíc rytířství a katolicismu k nové cti tím, že jim dává se ukazovati z nejsvůdnějších jejich poetických stránek. Ve společnosti dostává se k moci buržoasie, klade základy k ústrojí moderního kapitalismu, využívá výsledků vědy k rozvoji průmyslu a komunikací, na barikádách a v parlamentech zápasí za politickou svobodu — a spisovatelé její kochají se zatím ve vůni romantické „modré květiny", opájejí se mystickým dechem katolických legend, píší historické romány se vším příslušenstvím rytířské dobrodružnosti anebo zbásňují v balladách hrůzné pověry lidu.

Byly ovšem též výjimky, jakož vůbec romantické hnutí přes svůj zdánlivě reakční ráz je hnutí v podstatě moderní, jsouc tak jako mnohá domnělá reakce jen pouhou oklikou pokroku. Byron, Heine, Hugo byli básníci, jejichž východiskem byly ideje Revoluce. Jenže ve své převážné většině nedospěli romantikové přes svou správně cítěnou modernost k pravému modernímu stylu. Toť vlastní podstatou romantiky: revoluční ideál, hluboká nespokojenost se světem, jaký jest, ale hledání cest k novému dalekými oklikami minulých a cizích kultur. Modernost polouvědomělá, nemající dosud své vlastní řeči, bolestný pocit, že mezi životem a poesií není dosti přímých vztahů, palčivý rozpor mezi kulturním ideálem a nekulturní skutečností a z toho pak pochodící rozervanost a smutek.

Jedinečnost dnešního poměru kultury k společnosti spočívá tedy — budiž opakováno — v tomto: břímě upomínek a vlivů z minulosti, průběhem věků hromaděné, stalo se dnes svou tíží již nesnesitelným. Po pocitech kulturní malomoci a ochromení, jež tím byly způsobeny, nastupuje znenáhla poznání, že je nutno již konečně rázným vzmachem uvolnit se od této tíže. Nikdy, pokud lidstvo žije na zemi, nebylo nahromaděno tolik vědění o různých kulturách a spředeno mezi nimi tolik vzájemných vztahů a kombinací. Nikdy nebylo tolik smyslu historického a psychologického, tolik poznání deterministického, učícího chápati vše, co bylo, jako dané a nutné. Nikdy nebyl lidský duch zahrnut takovým bohatstvím dojmů, jimiž možno se rozechvívat, nikdy nebyl postaven před tolik božstev, jimž možno se klanět.

Ale naproti tomu — a toť rozhodující a to zostřuje celou situaci na stupeň kritického napjetí: nikdy zároveň nebyly sociální vztahy lidí tak zrevolucionovány a tak zkypřeny pro vzrůst nových útvarů jako právě dnes. Ani snad konec říše římské nebyl provázen tak hlubokou sociální a mravní krisí, jako jest ona, již právě prožíváme. Císařství Konstantina a Karla Velikého bylo toliko pokračováním imperia starých pohanských císařů; společenská organisace středověku přese všecko to nové, co přinesl feudalism, nevzdalovala se ve svých základech a v principech své sociální ethiky nijak přílišně od společenské budovy starověku. A co hlavní: nechť byly společenské poměry jakékoliv, většina lidí se jim podrobovala, neboť nevěděla, co by si jiného přála a netroufala si ani toho přát. Náboženství přikazovalo považovat všechen řád na zemi za dílo božské, tedy neměnitelné, ve svých hlavních rysech povýšené nad jakoukoliv kritiku.

My žijeme sice zevně také ještě ve formách společenských, které jsou zbytkem oné staré sociální budovy,

založené na nadvládě a útisku, ale hlavou, srdcem, nitrem žijeme v lepším světě svých požadavků a nadějí. Mlčíme tam, kde síla naše je slabá, aby odstranila nespravedlnost a útisk, ale nepovažujeme již tato zla za věci, s čím nutno se smířit a bez čeho svět nelze si představit. Toť právě onen obrovský rozdíl: dnešní svět, třebas politickým zřízením nestál oproti dřívějším na vrcholu dokonalosti a třebas si zachoval ducha starých kast, ba i vytvořil v kapitalismu nové formy otroctví, tento svět jest na rozdíl od onoho starého proryt skrz na skrz nespokojeností a zmítán prudkým sociálním chtěním.

Především jsou to statisíce proletářů, kteří úsilovně se snaží změnit jej od základů a nezastavují se ani před kritikou oněch jeho pojmů o autoritě, poslušnosti, právech majetku a j., které byly považovány druhdy za posvátny a nedotknutelny. Ale kromě nich téměř všichni lidé intellektuelní nosí v hlavě obraz lepšího a spravedlivějšího světa, třebas nebyli ve svém ideálu jednomyslni a třebas jim nedostatek odvahy, odvislost a osobní či třídní zájem bránily na uskutečnění jeho pracovat.

Za dřívějších věků požívaly platné řády božské sankce v očích všech lidí a ani největší kacíři neodvažovali se sahat na jejich kořeny. Monarchie, feudalism, válečnictví, církev, všecky tyto instituce byly oblity legendárním poetickým nimbem a vytvořily si svůj systém ctností a krás, jež byly všeobecně uznávány. Politická a sociální skutečnost byla pro tehdejší lidi něčím, co třeba uznat za dobré a moudré, a s čím v nejhorším případě dlužno se smířit jako s nezbytnou nutností božského plánu světa. Ještě v 17. a 18. století dovedli někteří básníci a filosofové velebit více či méně upřímně poměry, v nichž žili a nalezati krásná slova a vznešené ethické pojmy pro vykrášlení panovnické libovůle, kastovní morálky šlechtické a válečného vraždění.

Dnes jest něco podobného již téměř nemožno. Kde je filosofie, která by si troufala podepřít do všech důsledků kapitalistické vykořisťování, kde je ethika, která by dovedla beze všech skrupulí velebit válku, kde poesie, která by se nehanbila propůjčovat se za výraz morálce dnešní peněžní a industrielní aristokracie? I kdyby existovala taková filosofie, taková ethika nebo poesie, nepovažovali bychom je za projev upřímného přesvědčení, nýbrž za hanebnou servilní lež.

Tak hluboko počínají být všichni kulturní lidé přesvědčeni o tom, že politická a sociální skutečnost, tak jakou jest, nemůže mít absolutní a mravní oprávněnosti, nýbrž že smiřujeme-li se s ní, činíme to jen pod přemocí hrubé síly. Ani ti, kteří z vládnoucích poměrů mají svůj osobní prospěch, netroufají si je idealisovat, prohlašujíce toliko, že svět je už jednou takový a že ho nelze změnit. Ozářenu tuto politickou a sociální skutečnost bengálem zvučných slov a effektních ctností spatřujeme nanejvýš jen v trůnních řečech, úvodnících úředních novin a při různých slavnostních projevech, diktovaných zájmem vládnoucích nebo konvenčními požadavky určitých kruhů. To jsou však projevy oficielní, s nimiž kultura a veřejné mínění nic nechce mít.

Za dřívějších dob nebylo však tohoto přímého rozdílu mezi oficielním a veřejným míněním. Nejlepší duchové neostýchali se velebiti daný stav věcí s pathosem, naší dnešní kritičnosti nepochopitelným. Ještě i v nové době nedovedli duchové jako Kant a Goethe postavit se mimo společenský status quo: jejich nepokojně bádavý, celými světy myšlení hýbající duch zastavil se před poměrem poddaného k absolutnímu panovníku jako před něčím samozřejmým, nevyhnutelným a na věky nezměnitelným.

Což teprv problém sociální! Jak řídkým zjevem je ve starší literatuře pozornost, věnovaná propasti mezi

bohatstvím a bídou! A vyskytne-li se, jak úsilovnou je zpravidla provázena snahou, viděti i v tom nevyzpytatelné dílo boží, nutnost tohoto slzavého údolí, něco, co patří k lidskému životu a co nikdy se nezmění! Jest to právě jedním z nejpádnějších dokladů o tom, jak svým esthetickým cítěním hluboce tkvíme ve starých formách kulturních, že si nedovedeme ani dostatečně uvědomit ohromnou tu distanci, jež nás dělí od nich, pokud jde o názor na společnost a možnost jejích změn.

Čím spíše však dovedeme promysliti celý dosah tohoto pokroku v sociálním názoru, tím bolestněji musí na nás působiti poznání, jak málo tomuto pokroku dnešní stadium životní a umělecké kultury odpovídá.

Vidíme zde srážku dvou okolností, které obě byly splozeny vývojem doby, obě jsou pro ni karakteristické, ale mají tendenci navzájem si protichůdnou.

Na jedné straně vidíme, že esthetické vzdělání jest nekonečně širší a bohatší než bývalo jindy a více než kdy jindy že jest obtíženo břemenem přílišného historického vědění a vžívání se do starých kultur. V tom jest síla, obracející hled lidstva do minulosti a nepříznivá jakémukoliv samostatnému a novému kulturnímu počinu.

Na druhé straně však vidíme, že tatáž doba, jak právě ukázáno, naučila lidi politicky a sociálně chtíti, nespokojovat se s daným a vidět se stále na prahu lepších světů. Tedy síla směřující k budoucnu a otvírající dráhu mocným iniciativám.

Obě okolnosti vystupují s takovým důrazem, jak toho nebylo zříti nikdy před tím. Nikdy nebylo esthetické vzdělání tak bohaté a všestranné a přílišným bohatstvím a všestranností v tvůrčí síle tak ochromované jako dnes. Ale zároveň nebyla Evropa nikdy (vyjímaje dobu francouzské revoluce) tak zralá k opu-

štění tisíciletých základů svého společenského zřízení, tak odpoutána od starých idejí náboženských a tak odhodlána zreorganisovati se na nových základech jako je dnes.

Oba případy jsou jedinečné a zvláštní, oba stojí zároveň proti sobě a vybavují síly sobě protichůdné a navzájem se rušící — z toho pak vzniká napjetí, tíseň rozporu mezi vzděláním esthetickým a sociálním myšlením, propast mezi nadějemi života a mdlobou umělecké tvorby, slovem: kulturní krise.

Krise tato může být zažehnána jen vzrůstem nových forem umění a života. Mocný vývoj života a nového sociálního vědomí jest věřitelem, jenž upomíná nalehavě kulturu o splacení dluhu. Doba triumfující techniky, demokracie a socialismu chce míti už konečně své vlastní útvary krásy, své vlastní zdroje uměleckého povznesení, z vlastního jejího pocitu života vytrysklé. Nemůže se navždy spokojit s uctíváním plodů starších kultur, pod jejichž krásnou formou se tají tolik sociálních a mravních názorů, nám cizích, odporných a vyšší lidskostí překonaných.

Požadavek tento není nový. Všichni poctiví umělečtí duchové cítili na sklonku XIX. století sklamání nad buržoasií, která dobyvši si politické a hospodářské moci a přejavši od aristokracie do svých rukou vedení kultury, projevila žalostnou neschopnost vytvořit ze sebe nový styl života a kultury.

Ovšem, jak jej také mohla vytvořit třída, jejímuž životu chybí jakákoliv vyšší inspirace, třída bez ideálů, propadlá jen shonu za ziskem a nucená se zřetelem k němu zavírati oči před požadavky lidskosti! Starší kultury žily alespoň z toho povznesení, jehož poskytovalo náboženství a z některých mravních hodnot feudální morálky — ideály jejich mohly být bludny, ale byly to přece jen ideály, podněcující člověka k heroismu činu neb sebezapření a dávající mu pohrdati vším nízkým a malodušným. Ale co mohlo velikého vzejít z morálky a cítění vrstev průmyslových a obchodních, které žádné nové myšlenky nedovedly až do konce domyslit, které zbaběle kolísaly jak ve věci politického liberalismu tak i náboženství, v otázce sociální projevovaly jen nejhlubší sobectví a ve všech svých stycích s kulturou stavěly na odiv malost smýšlení a pohodlnou prostřednost vkusu?

Každá kultura je vzpěněním nejdrahocennějších životních energií. Potřebuje k svému životu hluboký fond nejmocnějších citů, velikou lásku i velikou bolest, úžas, sen, touhu a nadšení. Plochá a samolibá spokojenost měšťáckého blahobytu nemohla být proto pro ni žírnou půdou. To cítili, jak řečeno, všichni ryzí umělci uplynulého století a pokud neměli síly stvořit si tento fond životních a kulturních vznětů z vlastní své existence, uchylovali se do romantiky, hledajíce tam žhavé barvy a prudké emoce, jichž jejich buržoasní a materialistické okolí nemohlo jim poskytnout.

Ale přece měla i tato doba své smělé tvůrce, své umělecké reky, kteří měli odvahu súčtovat dokonale se starými krásami a přesvědčeni, že moderní kultura volá po novém umění, nehledali tohoto nového umění v cizích anebo vybájených světech, ale vrhli se pro ně neohroženě v boj se skutečností, aby je z jejího lůna vyrvali. Nelekali se její domnělé všednosti, její špíny, drs-

nosti a měšťácké malosti. Z její plochosti dovedli vyvážit veliký epický a dramatický pathos a z jejího povrchu, zdánlivě tak šedého a střízlivého, vykouzlili neznámé dosud žáry barev.

Jsou to průkopníci nové kultury a ukazují, že stvořiti novou krásu z moderního života je nejen nutno, ale i možno. Díla jejich jsou vítězným svědectvím proti dekadenci, radostným znamením, že osud kultury není svázán se starými útvary společenskými a náboženskými a že i moderní život má svá zcela nová, neodkrytá před tím zřídla krásy.

Budiž mezi těmito průkopníky jmenován na prvním místě Emil Zola jakožto nejznámější a nejvlivnější. Nenese ovšem sám všecku zásluhu. Jeho životní dílo a jeho program jsou toliko nejsmělejším a nejdůslednějším vyvrcholením snah, jež pode jmény realismu a naturalismu vystupovaly v literatuře XIX. století jako reakce proti romantismu. Ale nač Balzac, prvý veliký malíř nové, hmotným ziskem ovládané společnosti, byl politicky příliš ještě konservativní, nač Stendhal při všem nevyrovnatelném psychologickém bystrozraku byl příliš úzký, příliš aristokraticky cítící a abstraktně bezbarvý, nač Flaubert byl příliš pyšným umělcem, jenž neměl k modernímu světu opravdové lásky a hnětl ho ve svých rukou jen jako špinavou hlínu na krásné slovesné útvary, nač bratři Goncourtové byli příliš jen nervoví, okamžikově dojmoví, málo synthetičtí, to všecko nabylo v Zolovi své konečné formule.

Byl špatnějším psychologem a méně jemným umělcem než tito právě jmenovaní, ale měl odvahu oné jednostrannosti a oné vášnivé fanatické přesvědčenosti, s níž pionýři nových světů musí hlásat svou ideu, mají-li být slyšeni. A co hlavního: byl z nich opravdu nejmodernější. Jeho dogmatem byla věda, jeho esthetikou skutečnost, jeho nadějí život. Nezatížen žádným před-

sudkem náboženským a idealistickým dovedl hledět se zrakem obdivu na kyklopický ruch současného života a vyvážiti novou poesii z vřavy jeho průmyslu a jeho hromadných hnutí. Byl prvý, jenž postřehl veliký epický rys ve stávkovém boji dělníků, v úpadku rodiny propadlé alkoholismu, v hluku železnice a bursy, prvý, jenž vedle starých vidin pekla postavil grandiosní tragedii důlní katastrofy, jenž maloval dramatický vzruch moderních mass proletářských, velkoměstských a vojenských. Od obrazů degenerace a sociální hniloby, tak krutě pessimistických, propracoval se v posledních svých románech k radostným perspektivám nového člověčenstva a ocitl se na půdě demokracie a socialismu. Tam, kde hlásá tyto ideje, ustupuje ovšem tvůrčí síla básníka před zápalem proroka a apoštola, takže v dokonalé umělecké dílo vtěliti tyto sny nové kultury se mu nepodařilo. Byl to také pro jednotlivce úkol ještě příliš veliký, ký div, že ho uskutečnil jen v nejhrubších obrysech. Byla mu vytýkána tato přílišná prostota linií a přímočárnost psychologie, to však nemůže zbavit významu jeho životní dílo, které jest v moderní literatuře největším činem iniciativy směrem ke skutečnosti, nejzmužilejším pokusem vytrhnout se ze všech tradic a stvořit novou poesii z toho, co romantiky odpuzovalo svou domnělou všedností, ohyzdností a surovou hmotností.

Druhý veliký počin vyšel od Henrika Ibsena. Toť prvý, jenž pod střízlivým kabátem moderního člověka vycítil tep nového srdce a z hlubin jeho zápasů, skrytých, tichých, neviditelných, vybudoval novou tragiku, jejímiž bolestmi vede cesta k novým kulturám. Zola je malíř nových hromadných zjevů společenských a hmotných, Ibsen je tvůrce nových jedinců, representujících symbolicky celé typy nových duší. Oč je Zola širší, o to je norský dramatik hlubší. Vyšed z historické a filosofické romantiky dospívá k realistickému dramatu

občanskému a thésovému, v němž kritisuje buržoasní společnost a zdvihá proti ní útočně pěst svého individualismu. Prohlubuje je však stále a činí z něho útvar zcela nový, jenž nemá předchůdců ni tradic. Jest to jeden z epochálních kulturních činů naší doby: divadlo, které nepotřebuje nadlidských reků ani salonních loutek, které vyvozuje nejvniternější tragičnost z denních chvil a všedních podrobností obyčejných měšťanských pokojů. Chodí zde lidé jako jsme my a mluví jako my mluvíme, stručně a střízlivě, beze zbytečného pathosu. Ale slova jejich jsou jemným jazýčkem vah, na jejichž misky vložena jest celá tíha životů a celých světových názorů. Za dialektickou hrou těchto slov vycítujeme krutost zápasů, jež zuří v těchto duších, nám tak blízkých i když se rozplývají v mlžnosti symbolův. Neboť jsou to po většině lidé, kteří neopakují ve svém mravní žití formy od věků zděděné, nýbrž tvoří dramatické konflikty a situace tím, že vystupují pro nové ideje morální, ony, jež jsou posledními etappami ethického vývoje a dávají tušit budoucí útvary lidského svědomí, lásky a štěstí.

Nemohouce tyto ideje ve svém dnešním okolí dokonale realisovati, trpí tragicky touto srážkou své nové morálky se starými institucemi a klesají v půl cesty pod smutným losem předčasně přišlých. Bloudí dnešním světem jako tvorové z planet, ovládaných jinými vyššími řády, a vztahy k dnešním lidem jsou jim těžkými pouty — odtud jejich vášnivý zápas za svobodu osobnosti. Ve svém nitru přemáhají poslední zbytky křesťanských pojmů viny, hříchu, zodpovědnosti, anebo jsou-li ještě příliš slabí, aby je přemohli, podlehají v zápase, uvolňujíce cestu dalšímu vývoji.

Jest to veliké dílo revoluční, jež představují tato dramata — žádné jiné v dnešní literatuře nespálilo za sebou tolik mostů, žádné jiné není tak vzdáleno minulé

kultuře a morálce a obráceno tak celou tváří k východu, kde vidí vycházeti slunce nových říší mravních.

Vedle něho lze toliko snad dílo Maurice Maeterlincka postaviti jako sourodé touto snahou, budovati tragiku z nejnovějších vztahů mravních a vylouditi z duše nové neznámé síly, dosud jen v podvědomu dřímající. Jenže jest poetický kostým Maeterlinckových dramat vždycky starý, legendární nebo romantický. Ibsen však jest nejen veliký průkopník říší mravní svobody, ale i umělec tak geniální, že dovede se obejít beze všech takovýchto výpůjček z minulosti a tvoří přímo z existence dnešních lidí.

Je-li ještě jiný tvůrčí čin, jenž svou iniciativností a svým dosahem zasluhuje, aby byl v řadě této jmenován, pak to může dozajista býti jen onen, jejž vykonalo moderní francouzské malířství. Čin, jenž arciť není ještě ani ve své vlasti dokonale oceněn a tím méně může býti zvážen v celé hodnotě námi v Čechách, kteří známe jen z osamělých ukázek, reprodukcí i cizích úsudků toto bohaté a statečné umění, tak na prvý pohled nesrozumitelné návykům průměrného vkusu, ale přece na konec tak bohatě zahrnující dojmy zcela novými a netušenými toho, kdo dovede vidět a má poctivý, čistý vztah k nejbližším věcem života.

Význam těchto směrů malířských jest daleko větší než možno dnes tušit: zde, možno říci, vystupují z moře obrysy nové pevniny života a kultury. Umění toto učinilo předně konec náboženssko-aristokratické tradici, z níž malířství před tím po staletí žilo. Umělci tito nemalují už postav z bible a mythologie, ani podobizen šlechticů, heroických scén z historie, ani mravoučných výjevů a vůbec nedávají se určovat literárními myšlenkami a látkami. Ze světa oněch ztuhlých šablon vrhli se s mladistvou odvahou do světa skutečnosti. Realné věci přírodní i lidské jsou jejich látkou, nekonečnou a

nevyčerpatelnou. Millet nalezá zádumčivou krásu ve stycích zemědělce s hroudou, Courbet uvádí do umění typy a prostředí proletářů. Největší z nich, Edouard Manet tkví se svou školou úplně na půdě moderní reality, po nich pak Degas a Toulouse-Lautrec jsou naplněni tak neohroženou a vášnivou láskou ke všemu skutečnému, že i ze světa divadelních líčidel, ze zákulisí baletu a z ohyzdností prostituce dobývají záchvěvy krásy, nikým před tím neviděné. Tito malíři nehráli si na grandseigneury, nechtěli omračovati vrstevníky svou fantasií a geniálními allurami, oni především byli poctivými dělníky svého umění.

Prohlásila-li Revoluce rovnost všech lidí, manifestuje toto umění rovnost všech látek. Před jeho tváří není rozdílu mezi vznešeným a nízkým, poetickým a všedním: svět je všude, v nejskvělejších svých kosmických zjevech i v nejšpinavějších svých zákoutích, zjevením jedné a téže krásy pro toho, kdo dovede vidět.

Toť základní článek víry v evangeliu nové kultury, analogie k principu demokratickému v sociálním vývoji. Tak zároveň končí vláda starého náboženského a filosofického dualismu, na němž stály starší kultury: není proč toužit po jiném lepším, jest jen jediný svět, onen, jenž každým okamžikem svými vlnami naráží na naše smysly a jehož každá chvíle a každý atom vypráví o věčném mysteriu tomu, kdo je schopen je cítit. Toť právě největší zásluha tohoto nového francouzského malířství, že učí moderního člověka vidět věci a cítit vztah k nim způsobem nevýslovně čistým, vroucím a důvěrným. Učí nás zastavovati se s láskyplným úžasem před nejprostšími předměty, s oním úžasem, jejž ztratilo lidstvo pod výchovou náboženskou a humanistickou, která učila jej pohrdati vším blízkým a každodenním. A úžas jest nejen počátkem každé filosofie, dle Platona, ale i každé nové kultury. Může žít jen, je-li zavlažována horkým proudem

obdivu, lásky a úcty. Staré kultury žily takto z úcty před božským zjevením anebo ze zbožňování antického ideálu krásy. Tyto city pro moderního člověka odumřely — z čeho jiného mohla by tedy jeho kultura budoucnosti čerpat sílu a plodnost, nežli z hluboké lásky k realitě, jakožto viditelnému zjevení věčného života, jediného božstva, jemuž dnešní člověk může se ještě klanět?

Umění, jemuž jako tomuto jest kout obyčejné krajiny celým úžasným odhalením, které dovede na oprýskané zdi, blátivé dlažbě, látce obnošeného šatu, stěně kavárny, vrásčité tváři vidět celé koncerty barev a feerických her světla, rozšiřuje oblast naší nervové vnímavosti, otvírá a pročisťuje náš zrak, ale obohacuje i naše srdce. Učilo-li křesťanství milovati lidi, učí ono milovat i věci, hmotu, svět. Tato nová láska, jako každá láska, činí duši o něco bohatší, přináší jí nové zdroje klidu, síly a štěstí a činí ji uzpůsobenější pro nové její úkoly. A tak z těchto obrazů, nevelkých zpravidla a tím co představují tak málo efektních, volá k nám nejen nová krása, ale i nový pocit života a z něho klíčící nová mravnost.

Vedle těchto tří iniciativ, jež považuji za nejvýraznější, bylo by lze uvést i jiné, rozptýlenější a méně důrazné. Mohl by sem být na př. připočten ruský román, jenž vedle toho, co má společného se západoevropským realismem a naturalismem, rozlévá po všem kulturním světě novou vlnu morálních citů: hluboký smysl pro lidskou duši, zvláštní cudnost cítění, altruism, soucit i s nejbídnějším. Altruism jeho není pouhou obnovou Kristovy nauky, ale je produktem čistě národním a rassovým, a ve spojení s duchem revoluce, jejím hrdinstvím a martyriem, je jedním z nejmodernějších zjevů ethických, dávající tušiti veliký úkol, jenž připadne Rusku při sociální reorganisaci světa.

O hudbě bylo již řečeno, že svým psychickým a náladovým obsahem je nejhlubším a nejnadšeněji vnímaným projevem moderní duše, ale že pokud jde o ideové motivy opírá se příliš ještě o pojmy ze starých kultur. Je-li bezprogramní, absolutní, pak nemá vůbec se sociálními a mravními vztahy co činit, je stejně vzdálena jejím útvarům starým i novým a mluví k sluchu a srdci každé doby. Jakmile však chce vyjadřovat jisté ideje, utkvívá ráda při námětech romantických a svým metafysickým pozadím dává se svádět vždy znovu do služeb náboženství. Symfonie, která u Beethovena vyjadřovala nejvyšší rozpjetí lidské duše, a v níž je tolik slibných náběhů k tomu, aby se stala slavnostním dílem volného a obrozeného člověčenství, podlehla reakčnímu duchu XIX. století a ještě i u posledních svých representantů Brucknera a Mahlera vyjadřuje city pokorné zbožnosti. Energičtější pokrok v látkovém svém podkladu jeví opera; pokoušíť se tvořit z moderního života, v Charpentierově „Louise" dokonce i z proletářského. Mezi těmi, kdož stavěli hudbu na půdu nových hodnot životních, sluší být jmenován náš Smetana. U něho ztrácí hudba jakoukoliv odvislost od nadzemského, všemi svými kořeny tkví v zemi a nejkouzelnějších účinů dosahuje tam, kde opojuje růžovými obrazy pozemského štěstí, lásky a dobroty. Veskrze jsouc odpoutána od staré tradice náboženské a aristokratické, appeluje na lid a jest ideálním uměním moderního demokratického národa.

Podřizovat i sochařství těmto hlediskům zdálo by se snad leckomu trochu násilným. Toto umění čistých tvarů nemá přímých souvislostí s názory o vzájemném spolužití lidí a o uspořádání společnosti, proto také mohlo, nedotknuto všemi duševními a společenskými převraty, utkvět po věky při jediném ideálu, odkazu staré Hellady. Ale přec, stojíme-li před výtvory Rodinovými, před těmito těly, které nejsou už jen kostmi a svaly, ale i soustavou rozechvěných nervů a z jejichž

bílého mramoru šlehají plameny vášně, necítíme-liž, jak je tu navždy opuštěn starý studený, abstraktně formový ideál antiky a jak je zde odhalena nová krása skulpturální, krása anatomického naturalismu, krása těla hubeného, ba i ohyzdného, ale hluboce oduševnělého bolestí a snem?

Nový vztah k lidskému tělu, tedy nový vztah k člověku — i v tom je kus nové ethiky. Karakteristické je vlastně i to, že plastika po příkladě jiných umění opouští idealistické šablony a přibližuje se moderní realitě a jejím domnělým všednostem. Belgický dělník je povolán Meunierem do kruhu bohatýrů, hodných toho, aby byli velebeni dlátem sochařovým, postaven vedle starých Venuší a Apollonů, světců, králů a vojevůdců.

Celkem vzato, má dnešní lidstvo ještě málo takových velikých výtvorů uměleckých, které by hlásaly výši jeho nových ideálů a odpovídaly posledním stadiím ideového a sociálního vývoje. Ale může se za to vykázati úspěchem snah, směřujících k tomu, by z věcí, obklopujících člověka v jeho denním životě, vyváženy byly nové prvky krásy. Míním nejnovější směry ve stavitelství, uměleckém průmyslu a úpravě příbytků.

Nic nesvědčí líp o tom, jak se v dnešním člověku počíná hýbat jeho kulturní svědomí, nežli tyto pokusy vtisknouti věcem nám nejbližším nový styl. Měl by to býti styl, přilehající co nejvíce k našemu cítění a vyrostlý z našeho života. I když však jím hned všude není a neuhodí-li se tu vždy na pravý tón, již to je prozatím cenné, že se uznává potřeba neopakovati staré šablony a kulturní lži: nežíti demokraticky v činžovních kasárnách, na nichž jsou nalepeny římsy renaissančních paláců, nežíti maloměšťanskou existenci uprostřed nábytku, sformovaného dle módy šlechtických rokokových salonů. Uznává se nutnost hledati nové linie a nové dekorativní myšlenky pro věci, jež denně máme před očima a jež co chvíli

bereme do ruky. V tom všem jeví se rozběh k nové kulturní tvorbě a co při tom jest nejcennější: nejen k tvorbě umělecké, stojící mimo náš denní život a odkazující k nějaké mátožné „říši ideálů“, ale ke kultuře tohoto denního života sama. Již to stačí na svědectví, že dnešní krise kulturní překročila své mrtvé body a že se vzdymají plachty, jež nás poženou dále.

Již si nalezá dnešní člověk svůj nový styl pro malé věci denního života — doufejme, že jsou na cestě geniové, kteří mu jej naleznou i pro veliké věci ducha a srdce.

Má-li se státi kultura pravým výrazem člověka a společnosti, jakými dnes jsou a jakými slibují býti, nestačí k tomu však jen iniciativa vynikajících duchů. I když připustíme, že nejvyšší a nejvzácnější umění zůstane vždy omezeno na úzké kruhy zasvěcenců, o kultuře naproti tomu smíme tvrdit, že jest ona věcí velikého sociálního celku a že jen tehdy, podmaní-li si život mnoha lidí, vyplní svůj smysl a své poslání. Pravá kultura kvetla vždy jen tam, kde tvůrčí podněty umělců a myslitelů vnikaly do života ne-li celých národů, tedy alespoň celých jejich určitých vrstev a zutvářely jejich formy myšlení, citů a požitků.

Každý veliký převrat kulturní byl zpravidla vyvolán počinem jednotlivců, ale uskutečněn teprv v celém dosahu tlakem celých tříd nebo mocných společenských činitelů. Křesťanství děkuje za své rychlé úspěchy v staré říši římské mohutnému ohlasu, jejž vyvolalo v duších tehdejších otroků a davech chu-

diny. Středověk nalezl v rytířstvu viditelný výraz svého ideálu. Francouzská klassická kultura byla by nemyslitelna bez zcentralisované moci královské, která ji využila k zvýšení svého lesku. Literatura filosofického humanismu a liberalismu stala se tak silnou mocí a vítězem nad přežitky feudalismu jen proto, že se mohla opříti o revoluční „třetí stav".

Právě proto jen opozdilo se kulturní cítění dnešní doby tak daleko za mravním a sociálním jejím myšlením, že nalezlo v buržoasii nositele příliš zbabělého a polovičatého a jiné mocné opory ve společnosti nemělo. Za každé jiné doby odpovídala vždy kultura v životě a v umění stupni lidského poznání.

Ze starých děl uměleckých můžeme s plnou jistotou vyčísti, jaký měli lidé, z jejichž středu ono vzniklo, názor o světě a co o něm věděli. Dnes tomu tak není. Co se dnes zove kulturním životem, je proniknuto spíše bázlivou uhýbavostí před vědou nežli láskou k ní. Valná část dnešní umělecké tvorby mohla by zcela dobře existovat i kdyby nebylo oněch obrovských pokroků v poznání světa, dějin, přírody, za něž děkujeme uplynulému století. Všude ještě panuje uctívání oné krásy, jež vychází vstříc potřebám lidské slabosti a lidských illusí, názoru určovanému citem a fantasií; zřídka kdy setkáváme se s krásou, jejímž podkladem by byl poslední dosažený stupeň lidského poznání.

Proč? Prostě proto, že umělci tvoří pro obecenstvo, skládající se převážnou většinou z lidí, kteří nedovedou statečně a důsledně myslit a milují více pohodlnou illusi nežli krutou pravdu. Z lidí, kteří snad horují pro „moderní" myšlenky, ale nedovedli žádné z nich domyslit poctivě až do konce, kteří nedovedli ve svém nitru dokonale súčtovat se starými dogmaty církevními, morálními i esthetickými, a týmž dechem, jímž velebí vědu, prohlašují, že nesmí být lidu brána jeho víra, t. j. pověra.

Horší při tom jest ještě to, že i umělci a spisovatelé sami jsou z velké části lidé tohoto rázu; polovičatí opatrníci a sentimentální bázlivci, jakmile vstoupí na půdu myšlenek o základních záhadách bytí. Neuznávají dostatečně ve vědě svého spojence a sourodého spoluorganisátora nové kultury, nýbrž spíše jsou náchylni spatřovat v ní nepříjemného ničitele illusí a nežli úcty mají k ní více strachu a nedůvěry. Kdyby měl v odvěkém sporu víry a vědy padat na váhu hlas dnešní literatury, pak bychom musili soudit, že plnými plachtami plujeme do věku nového nějakého náboženství, neboť většina moderních knih, otázek těchto se dotýkajících, hlásá s jistou ostentativností mdlobu lidského rozumu a oproti jasu výbojné ideje staví stále ještě soumrak slepé víry jako hodnotu rovnocennou. Všecko zveličování náboženské otázky pro naši dobu bylo způsobeno malomyslnými literáty. V životě ztratilo křesťanství dávno již onen význam, jenž se mu stále ještě připisuje v literatuře a umění.

To vše by se změnilo, kdyby duchové odvážlivější a naprosto svobodní měli o koho ve společnosti se opřít. Má-li se kultura konečně už vytrhnout z moci starých kouzel a energickým vzmachem vyrovnati se v kroku s vědeckým, politickým a sociálním vývojem, jest vedle statečnosti osamělých tvůrců třeba i široko zasahujících davových suggescí. Jest potřebí k tomu nových panenských živlů ve společnosti, které nevázány minulostí, nezávisly na tradici, měly by více odporu než lásky k tomu, co bylo, a ještě více víry v to, co bude.

Tisíců a tisíců lidí jest třeba, kteří by nebyli zatíženi kletbou historismu a unaveni přílišným věděním, ale u nichž by tato neporušenost nebyla hrubou nevzdělaností, barbarskou nenávistí kultury, ale kteří by s touto mladistvou svěžestí a naivitou své víry v budoucnost spojovali skutečnou lásku k myšlení a ke kul-

tuře. Jest v dnešní společnosti takový živel? Ještě před málo desetiletími ho nebylo, ale dnes již jest. Jest to socialistický proletariát celého světa.

Síla jeho idejí v dnešním politickém a hospodářském světě, váha nesmírných mass lidu, jež za ideami těmito jdou, tisíceré vlivy postranní, jež se rozlévají z něho do všeho života národův a států a pronikají až do nejjemnějších cev literatury a umění, toť nová obrovská moc v dnešním světě. Celé její postavení určuje ji k tomu, aby ona byla tím činitelem, jenž energickým tlakem popožene ideje nové kultury k jejich uskutečnění a ponese je z dnešního světa do nových sociálních řádů.

Socialistický proletariát jest jediná z velkých společenských mocí dnešních, jež nemá pražádného zájmu na tom, aby udržována byla ona soustava starých pojmů a dogmat, z nichž pramení všecka lež dnešní kultury. Naopak jest opět jedinou z těchto mocí, jež má životní přímo zájem na tom, aby pojmy tyto byly odklizeny a aby naproti staré náboženské, feudální a poddanské, jakož i novější kapitalistické morálce postaveny byly nejen pracovní vztahy lidí na spravedlivější základ, ale i duševní vztahy lidí na půdu nové ethiky, volnější a dnešního člověka důstojnější.

Socialismus jest dále jedinou velkou mocí společenskou, která otevřeně a beze vší polovičatosti staví se na půdu nového životního názoru, budovaného poznáním přírody a svobodným bádáním. Všecka činnost kulturní vyrůstá u něho již z docela nových kořenů a předpokladů. Ale co více ještě: jest jedinou mocí, jež svým budoucím osudem je přímo spoutána se vznikem nové kultury.

Buržoasie tohoto zájmu na nové kultuře nemá. Jakoby si byla vědoma, že svůj kulturní úkol již dokonala a na další úkoly že nestačí, hledí zastavit všecko my-

šlení a umění ve stadiu, v němž se ocitlo, a s nedůvěrou hledí na každý smělejší nový vznět. Nedůvěru ještě větší projevují v tom ohledu vládnoucí činitelé dnešního státu, církev a konservativní vrstvy — pro ty je mnoho myšlení a mnoho kultury přímo nebezpečím. Socialism naproti tomu jakožto živel sociální kritiky a revolučního myšlení je celým svým zájmem odkázán na pokrok kultury a vědění. Každý zbytek tmy v hlavách lidu je jeho nepřítelem, každý nový paprsek světla pomáhá klíčení jeho semen. Duševním osvobozením chce napomáhati k osvobození hospodářskému. Je mocí eminentně ideovou a kulturní.

Jest také jedinou velikou mocí dnešního světa, jež nemá minulosti ani tradice. Dějiny jeho jsou ještě mladé, měl jen osamělé předchůdce, svým vlastním vznikem je však dítě moderní doby. Je jejím svědomím, více než ji miluje budoucnost; k minulosti má málo vztahů a pokud jej nerozhořčuje, je mu alespoň lhostejna. Nedovede se jí vzdát s bezpodmínečným obdivem. Jeho vášeň kritiky je však silnější než schopnost láskyplného se vžívání do útvarů časově vzdálených a překonaných. Síla odmítání nepotlačuje však u něho naprosto schopnosti chápání. Deterministický názor učí jej posuzovati vše, co bylo, jako produkt daných nutností. Ale zároveň jeho evolucionistické přesvědčení, že co jednou bylo, nemůže již se vrátit v jiné době a v jiné formě, chrání jej před svody minulosti, i kdyby vůbec bylo možno, aby jim podlehal.

Bylo by arciť bláhovostí tvrdit, že již sám názor socialistický stačí, aby z jednotlivce učinil nositele nové kultury. Domnívat se na př. že každý dělník jen proto, že se hlásí k sociální demokracii, smí o sobě říci, že představuje vyšší kulturní jednotku, než člověk z jiné vrstvy s bohatým vzděláním. Nemluvím tu o jednotlivcích, nýbrž o summě jejich snah. A jako taková summa, jako kollektivní výraz nesmírného množství lidských

mozků a vůlí, třebas jednotlivě nic víc než průměrně vyvinutých, představuje socialism pro snahy nové kultury přemocnou oporu, daleko cennější, nežli jaké by jim mohlo poskytnout kterékoliv jiné velké hnutí v dnešní společnosti.

Lidé, kteří jsou v dnešních národech representanty nejvyššího a nejjemnějšího vzdělání, netvoří zpravidla nijaké souborné moci, ani při odrážení nebezpečí reakce, tím méně při positivním budování kultury. Příliš citlivi ve svém individualismu, nedovedou podřídit své Já věci celku; cíle a ideály jejich tíhnou nejrůznějšími směry a utvoří-li i někdy skupiny neb školy, stačí malé různosti v mínění, aby tyto skupiny rozprášily se na atomy. I kdyby byla věc kultury sebe více ohrožena hloupostí, barbarstvím nebo klerikalismem, nestačí všechny jejich talenty a vědomosti k vyvinutí takové společné síly, kolik by k uhájení kulturního pokroku bylo potřebí.

Tisícové dělníků naproti tomu, se vzděláním polovičním neb malým, se smyslem pro umění nevyvinutým, se skrovnými vědomostmi o historii kultury, představují ve svém souhrnu moc jednolitou, operující jako jediné těleso, mající jeden ideál a jednu vůli, a tato moc stojí bedlivě na stráži proti každému útoku na volnost smýšlení, školství a kulturní práce. A tak, opakuji, představuje socialism v dnešním světě mohutnou sílu duševní, cenného spojence pro věc nové kultury, jedinou velikou organisaci lidí, v níž počíná se uskutečňovat nový životní názor.

Socialism není však přece jen pouhou čistou ideou, nýbrž je výrazem vůle mass a je tedy konec konců takový, jací jsou jednotlivci, z nichž se ony massy skládají. Nelze ho proto tak docela odabstrahovat od jednotlivých jeho vyznavačů. Budiž to řečeno beze všech demagogických a strannických úmyslů: socialistický dělník, i se vzděláním sebe skrovnějším, jest pro věc nové kultury jednotkou když ne vyšší, tedy aspoň prospěšnější nežli

tuctový intelligent, jenž si osvojil nejběžnější povrch dnešní kultury, ale i všecku její polovičatost a myšlenkovou bázlivost a jenž nedovedl si z ní vyvodit určitou direktivu pro svůj život a pro svou vůli.

Cena člověka neměří se dle množství jeho vědomostí, jemnost nervů nevylučuje obskurantism i smýšlení, delikátnost nálad snese se i s největší zkažeností karakteru. V čem stojí dělník za intelligentem, pokud se týče vědomostí, pružnosti a vycvikovanosti ducha, to mnohokráte vyvažují drahocenné hodnoty, jež přináší do dnešní kultury: svěžest jeho mysli, nezatížené starými předsudky, přirozená prostota logiky, vroucí pathos bolesti a bojovného zápalu, schopnost víry ve veliký sen, ale zároveň i schopnost uskutečňovati tento sen v každodenním zápase s nejvšednějšími překážkami. V tom všem jest materiál pro kulturu budoucnosti, tak jako barbarské ctnosti starých Germánů byly látkou, z níž po pádu říše římské vznikla kultura křesťanství a gothiky a z níž po staletích vytvořili Goethové a Wagnerové Fausty a Siegfriedy.

Dnešní doba má nadbytek učených mozků, hlav, které jsou hotovými špýchary vědomostí a živoucím museem všech minulých kultur, od egyptské a assyrské až po naše dni. Ale nadbytek tento je dusí a ochromuje, přetížený intellekt oslabuje vůli, znalost všeho, co bylo, nedává dospěti k tvůrčí víře v to, co by mělo být. Do takovéhoto stavu kulturního přinášejí drahocenné zdroje neopotřebovaných dosud sil tyto davy proletářů, neunavené ještě přílišným věděním, ale přece všemi svými zdravými instinkty a touhami ke kultuře tíhnoucí a zájem její hájící.

Tyto temné massy, skládající se ze statisíců anonymních lidských jednotek, tvoří ve svém celku strašnou moc. Kdyby tato moc sloužila zájmům tmářství a úzkoprsého kastovnictví, byla by velkým nebezpečím pro kulturu. Ale moc tato je ve službách světla, je řízena

rozumovým poznáním, své vítězství očekává od síly ideje a od logiky vývojových processů. Hlásá vyšší lidskost, osvobození od pout nadpráví a třídních předsudků. Její hospodářský ideál kryje se s ethickým ideálem nejlepších dnešních lidí. Hoří touhou z kultury čerpat a kulturně dále pracovat. Statisíce utištěných a ušlapaných duší zvedá z resignovaného živoření a dává jejich životu to, co je proň v těchto okolnostech pravou spásou: víru, určitý směr, ideál.

Této moci může děkovat dnešní společnost za to, že vrstvy, které pod tíhou nespravedlivého osudu mohly propadnouti zoufalství a zuřivé nenávisti ke všem kulturním statkům vládnoucích tříd, na místě, aby sopečnými výbuchy svého rozhořčení otřásaly celou budovou kultury, pochopily svůj historický úkol, staví se v čelo vývoje, přejímají věc kultury z rukou aristokracie a buržoasie a chystají se vésti ji bez zkázonosných otřesů dále.

Uvědomila si dostatečně naše doba, jak to, co pro kulturu zdálo se být nebezpečím, obrátilo se v štěstí a v největší pro ni naději? Pochybuji, budoucnost teprv bude moci dokonale ocenit význam tohoto obratu a uvidí v něm zajisté jeden z nejdůležitějších mezníků kulturní historie. Ten divý netvor, za nějž považován byl dříve socialism, tato temná, živelná, vášnivá síla nejnižších a jak se za to mělo nejnevzdělanějších vrstev, hle: ta zapřáhla se k vozu kulturního vývoje, ne však jako bezduchý soumar, jenž táhne nevěda co, ale jako síla vědomá, ideou osvětlovaná a řízená. Všecko, co má v sobě živelného a instinktivního, na místě aby se stalo pro kulturu silou zmaru, odkrývá jí nekonečné lány živné panenské půdy, na níž jí vyrostou žně dnes sotva tušené.

Nechť se nenamítá, že mezi věcí proletariátu a věcí kultury je rozpor. Nechť se z toho, že dnešní člověk z lidu nechápe hned nejvyšších útvarů umění, nevyvozují předčasné závěry o smutném osudu, jenž z vítězství socialismu kultuře hrozí. A dokonce již nechť se nepřichází s opotřebovaným strašákem kasárnické společnosti kollektivistické, v níž prý brutální majoritou bude všecka velikost a krása potlačena a všecko lidství znivellisováno na jediný nízký průměr.

Proč vyvozovat z ideje socialistické hned takovéto nejhrubší a nejabsurdnější důsledky? Nedala by se takovýmito hrubočarými karikaturami snížit k a ž d á jiná myšlenka, byť i sebe rozumnější a spravedlivější? Je v dnešní praksi socialistické něco, co by zdůvodňovalo tyto obavy?

Odpoví se mi snad poukazem na autoritářství a doktrinářství některých socialistů. Ale duchové tohoto rázu vyskytovali se ve všech hnutích, tyto jejich vlastnosti jsou rysem všeobecně lidské psychologie a ničím specificky socialistickým. Naproti tomu mohlo by se však tvrdit, že právě v socialismu byl princip volného smýšlení a rozvoje ničím neomezovaného respektován tak jako v žádné z dnešních politických stran a že socialistické organisace neváhají často i na úkor svých nejakutnějších zájmů krutě drásati horečnými diskussemi své vlastní tělo.

Kde je již dnes tolik vášnivého zájmu na myšlení a na volném projevu mínění, tam ani v budoucnu neutvoří se duch většiny, jenž by terroristicky chtěl potlačovat jedince. Žádná silná a svérázná individualita nebyla ještě socialistickými massami udusena — naopak vidíme, že ve všech zemích pozvedají tyto massy na vůdčí místa nejen suggestivní řečníky, ale i nejsamostatnější a vědecky nejvyškolenější duchy.

I v samotném rámci socialismu vládne princip individualismu daleko více než většina socialistů jest toho si vědoma. Stěží přichází vynikající individualita více k platnosti než zde — dnešní francouzský socialism toť Jaurès, německý toť stále ještě Bebel. Silná osobnost se ve velikých massách proletariátu neztratí, naopak všecky zákony, ovládající pohyb těchto tisícehlavých těles, napomahají k tomu, aby se dostala rychle na povrch. Představa o kasárnickém státě budoucnosti jest nenávistná karikatura, stejně pošetilá a nespravedlivá jako kdybychom chtěli na př. vyvracet individualism představou nejpustšího rozvratu a rozpoutání zvířecích pudů, jež by zavládly na světě po dokonalém osvobození každého Já.

Nebylo by pro kulturní lidi nic bláhovějšího než dávat určovat svůj poměr k dnešnímu socialismu takovýmito domněnkami o jeho „posledních cílech". Kdyby jen ty měly rozhodovat, byla by jednota socialistická brzy u konce, neboť jak je možno, aby tisícové lidí smýšleli stejně o něčem, co je dosud ve stadiu snu a co bere na sebe barvu každého individuelního myšlení, cítění a snění? Veliká ethická a kulturní hodnota socialistického ideálu spočívá v tom, že udává směr. Již to je velmi mnoho. Musí nám prozatím stačit, víme-li, kam obrací naši energii a touhu — kdy tam dojde a jak uskuteční své poslední cíle, o to netřeba se přít a rozcházet.

Byla by se uskutečnila Revoluce a byla by zvrátila starý feudální režim, kdyby se jí hned od počátku byli stranili francouzští vzdělanci ze strachu před tím, kam by mohla vést? A konečně, že obavy byly zdůvodněny, ukázala její hrůzovláda a luzovláda — a přec, vším tím musila Francie projíti, to byl její dějinný osud, obět, jež musila být přinesena a jistě rozdělujeme své sympathie mezi lidi oněch dob dle toho, jak smýšleli o revoluci

a do které míry vzali její věc za svou. Před r. 1789 byla revoluce právě tak ještě jen směrem, jako jím jest dnes socialismus, a kdo z tehdejších Francouzův s tímto směrem nešel, toho jsme nakloněni považovat za člověka, jenž buď z kastovního neb osobního zájmu, z neporozumění či ze zbabělosti vyhnul se tomu, co doba ukládala. Nebude někdy budoucnost posuzovat dnešní lidi také dle toho, na kolik dali své srdce rozechvěti poznáním sociálního zla a s jakou vřelostí neb netečností přihlíželi k zápasu za lepší úpravu života na zemi?

A pak, bývá-li hlasatelům socialismu vytýkáno doktrinářství, není-li nejhorším, nejhrubším a nejslepějším doktrinářstvím vyvozovat ze socialistických snah zmíněnou onu odstrašující vidinu kasárnického státu? Jen mozek neschopný pojímal principy jinak než v šedivé jejich abstraktnosti a nudné lineárnosti, řešící problémy společnosti jako mathematické rovnice, nemající smyslu pro relativnost všeho lidského a pro složitosti lidské duše může dospěti k tak absurdnímu závěru.

Historická skutečnost nás naproti tomu učí, že žádná akce, byť sebe vášnivěji byla podnikána a byť zásady její v sebe úzkostlivější čistotě byly zachovávány, nedosahuje posledního svého cíle pouhou přímočarou logikou svého principu, nýbrž zápasem a vyrovnáním se s jinými principy. Nikdy nemůže jediný princip a jediná akce ovládnout bytost všech lidí — čím prudčeji jsou zdůrazňovány na jedné straně, tím houževnatěji bude zvedán proti nim princip protichůdný.

Jako veslař, jenž se chce dostat rovně přes řeku, nesetrvá v této kolmici, nýbrž pluje šikmým směrem, jenž je výslednicí mezi vlastní jeho silou a silou proudu mu nepřátelského, a přistane na místech ležících opodál od onoho, kam mířila ona kolmice, právě tak neuskuteční se socialism absolutním rozvojem a vtělením pouhého principu rovnosti a zajištění existence všech, nýbrž

zápasem s jinými principy společenskými a životními, zejména s individualismem. Tolik smíme důvěřovat zákonům života, že nedopustí tak jednostrannému a absurdnímu uskutečnění kollektivistické společnosti, aby ji budoucí individuality musily proklínati jako svůj žalář.

Duch individualismu, jenž vzrůstá a krystallisuje se už v dnešní společnosti rovnoměrně a rovnoběžně s duchem socialismu, nezanikne přec v rozhodných chvílích, kdy základy společnosti budou přetvářeny. Naopak on vystoupí právě pak s celým důrazem na scénu a s vášnivým zájmem bude přihlížet k tomu, aby spravedlivější úprava výrobních řádů nebyla provedena na úkor práv osobnosti a svobodného rozvoje duše.

Nebylo nikdy tyranie, proti níž by nebyly povstaly na konec silné osobnosti a osvobozovací hnutí v davech; všecky formy despocie, papežskou, královskou i carskou dovedlo lidstvo zlomit, ale děti našich dětí, dědicové našich snů o volnosti, ty že by se daly jak tupohlavé stádo zahnat do nudných nějakých falansterií a spokojily se tím, být pouhými poslušnými kolečky nového sociálního mechanismu? Kdo má více víry v člověka a kdo více počítá s vrozenými mu potřebami svobody: ten, kdo při vyslovení jména socialism dovede hned podlehnout takovýmto malodušným obavám, či ten, kdo doufá, že svoboda lidské osobnosti a možnost jejího nejmocnějšího rozpjetí bude uhájena tam, kde budou všem lidem zjednány podmínky k životu, člověka důstojnému?

Socialism a individualism jsou a zůstanou i nadále dvěma póly, mezi nimiž vlní se a bouří moře společenského vývoje. Socialism jakožto princip společenské ethiky, úpravy práce a rozdělení požitků — individualism jako princip duševního života jednotlivcova, tvorby umělecké a kulturní. Oba se navzájem křižují a ve

svých krajnostech stýkají. Celý život je jimi prostoupen Sotva nalezneme společenského zjevu, na němž bychom oba nepostřehli jako dvě různé jeho stránky, rub a líc. Tak na př., jak již bylo naznačeno, jest socialistické hnutí jednou z nejvděčnějších příležitostí k rozvoji mocné individuality. Dosáhl kdo za celé devatenácté století pouhou silou spekulace větší moci nad dušemi nesčetných lidí jako Karel Marx? Anebo Ferdinand Lassalle — hlasatel socialismu, jehož agitační činnost mezi dělnictvem je nesena impulsy tak hluboce individuelními, které postavě této dodávají mohutného reliefu dramatického reka?

A zase naopak: individualism, do nejzazších výšek vyhnaný, se láme a rozplývá v soucítění s veškerenstvem tak jako květina, jejíž lodyha vyčněla jen proto tak vysoko a tence nad ostatní nízké trávy, aby z trsů na jejích vrcholech mohla se oplodňující semena rozletat co nejdále na všecky strany. Mocně vyvinuté Já v umění na př. není už pouze mocně vyvinutým a společnosti škodlivým egoismem, nýbrž schopností pojati v sebe tisícerá Já lidí menších a bezvýznamnějších, nésti na svých bedrách osud každého, s každým dovést trpět a se radovat, cítit vášnivě každou slast i bolest lidství, již jiní cítí jen prostředně — propůjčiti zkrátka svoje Já do služeb všeobecného pojmu „člověk".

Není také pozorovat, že by oba principy, socialism a individualism, stavěly se v dnešním životě vždy příkřeji proti sobě. Naopak, na všech stranách vidíme, jak umělečtí individualisté učí se cítit sociálně a naopak jak proletářské hnutí absorbuje pro sebe i vyšší živly kulturní. Toto vzájemné prolínání bude dle všech pravděpodobností pokračovat a v něm je naděje pro budoucnost.

Daleko spíše, stokrát spíše nežli připouštěti oprávněnost oněch strašáků kollektivistického kasárnictví, smíme věřiti, že budoucí společnost vznikne z vítězství socialismu, ale za silného spolupůsobení no-

vých sil kulturních a individuelně-tvůrčích. Nikdy nebyla žádná veliká převratná idea uskutečněna dle prosté logiky svého prvého rozběhu, nýbrž teprve ze zápasu a výsledního kompromisu s jinými principy, jež proti sobě popudila, anebo se skutečností, jak ji nalezla.

Tak nebyl nikdy uskutečněn sen Kristův v celé čistotě: ze synthesy jeho s přežitky pohanství a s duchem románsko-germánským vznikl středověký katolicism — říkáme sice, že jest to pokažená nauka Kristova, ale vyššího a velkolepějšího uskutečnění křesťanství přece nikdy nebylo. Podobně i francouzská revoluce nedovedla přetvořiti lidstvo dle kosmopoliticky racionalistických theorií svých filosofických tvůrců: proti jejímu kultu rozumu pozvedlo hnutí romantické cit a fantasii, proti jejímu světoobčanství vztýčila se idea národnosti a teprve ze zápasu dvojích těchto složek vytvořila se vláda moderního liberalismu.

Dokonce již nedá se uvést k důsledkům jediného principu, v krajní jednostrannosti pojatého, společnost tak nekonečně rozčleněná a spletitá jako je dnešní. Z toho, že massy proletářů volají především po spravedlivějším rozdělení práce, poněvadž jest to pro ně nejživotnější otázkou, nelze vyvozovat, že při budoucí úpravě společnosti bude pamatováno výlučně jen na toto a se zpupnou lhostejností že bude přehlíženo vše ostatní. Představuji si naopak, že socialism bude sice pro příští společnost principem pro reorganisaci výroby a pro úpravu společenské ethiky, ale že zůstaví při tom nekonečně volné pole rozvoji individua, jeho soukromému životu a požitkům kultury.

Mohla-li se vyvíjeti kultura v tuhé šněrovačce absolutistických a policejních států a dovede-li uhájit své zájmy i v dnešních státech, které tak silně zcentralisovaly vládnoucí moc a osobují si tak hluboko zasahat

do života jednotlivcova — proč by najednou měla býti ohrožena tam, kde bude odstraněn nepoměr mezi kapitálem a prací? Kultura, bojící se, že zmizí poslední zbytky otroctví, jaká by to byla kultura? Může být to, co bude vítězstvím lidskosti a příchodem vyšší mravnosti, škodlivo umění? Jakou cenu by měly kultura a umění, kdyby existence jejich svázána byla s trváním útisku, bídy a necitelnosti?

A konečně: což pak jest spravedlivější úprava práce a vyrovnání propasti mezi bohatstvím a bídou jen požadavkem dělníků? Nemělo-liž by to býti i požadavkem — individualistův? Jest kapitalistická společnost tak příznivá volnému vyžití lidské osobnosti, že by jim musilo záležet na jejím zachování? Společnost, v níž ani deset procent lidí není neodvislých, svými silami a svým časem volně vládnoucích a v níž lidé ohromnou většinou jsou otroky povinností, zápasu za chléb, shonu po zisku, a v níž jim zbývá pro rozvoj nejlepších lidských svých schopností, pro život srdce a pro požitky umění času a klidu tak málo, jak tomu nebylo dosud v žádné ze systémů sociálních, které kdy na zemi existovaly? Může být pro individualism ještě hůř než je dnes?

Slyšme, co o tom praví Oskar Wilde, tedy žádný socialista, nýbrž jeden z nejpyšnějších uměleckých individualistů, jací kdy byli: „Soukromý majetek zničil pravý individualism a dal vznik individualismu falešnému. Připravil jednu část společnosti o možnost, aby žila individuelně, tím, že ji nechá hladovět. A připravil druhou část o možnost žíti individuelně, tím, že ji svedl na nepravou cestu a přepíná její síly... Člověk ubíjí se sám přepracováním, jen aby si zabezpečil majetek... Teprv až bude odstraněn soukromý majetek, pak dospějeme k pravému, zdravému a krásnému individualismu. Nikdo nebude hubit svůj život hromaděním věcí a symbolů

věcí. Bude žít. Žít, toť nejvzácnější věc na světě. Většina lidí existuje toliko, ale nežije.“

Nezapomeňme také, že nebude to proletariát dnešní, jemuž připadne nejiniciativnější úloha při nové úpravě společnosti. Stojí-li již dnes dělník svým politickým vzděláním a hladem po vědění nad rolníkem a maloživnostníkem, ba i nad tuctovým úředníkem a intelligentem, což teprve až projdou další generace proletariátu výchovou, již poskytuje socialism a kultura! Kdo chtěl by tvrdit, že to bude brutální, pouhým žaludkovým zájmem vedená většina, slepě šlapající po duši jedince? Těchto davů nepotřebuje se vzdělanost obávat — i poslední z těchto dělníků bude ve věcech kultury sotva takovým barbarem, jakým jest dnešní typ buržoasního vyšinulce. Bylo by směšno, kdyby chtěla proti ideji socialismu ve jménu duševního aristokratismu stavět se doba, která nezplodila ze sebe lepší aristokracie, než oné, jakou představuje trustový americký milliardář.

Nikoliv, ti, kteří se třesou o budoucí osudy kultury, mohou býti klidni. I když se nedají přesvědčit, že v socialistické společnosti bylo by lépe postaráno o ni, nežli je v dnešní, nechť alespoň připustí, že nebude hůře nežli je dnes.

Při úvahách o tom, jak se asi zutváří poměr budoucí kultury k budoucí společnosti, zapomíná se zpravidla na jedno: že se nezmění jen řády výrobní, ale že se změní i duše lidská. To jest, že pokročí nejen ve směru mravním a rozumovém, ale

že vyvine ze sebe i nové, dnes neznámé síly, a že si vytvoří nové orgány vnímání a požitku. Že tedy život v budoucí společnosti bude prožíván lidskými organismy, mnohem bohatšími a differencovanějšími nežli jsou dnešní, s jinými mozky, smysly a pojmy, že následkem toho život se zdvojnásobí a kultuře bude možno zahrnouti člověka příštích dnů požitky, štěstím a opojením, o jakých sotva dovedeme snít my, děti kapitalistické doby, stísněné tíhou své denní roboty, omezované ve svých nejsilnějších touhách a tak zřídka jen se cítící volnými a plnými lidmi.

Na to zapomínali často i socialisté, proto nezdá se jejich ideál některým kulturním lidem dosti lákavým. Myslitelé socialismu bývali především oekonomickými odborníky, za to však méně psychology a umělci. Zaměstnávala je toliko myšlenka, jak upravit příští řády výrobní. Připouštěli v nich sice náležité místo kultuře, ale nepočítali dosti s účinky, jež vyvolá hospodářský převrat v psychickém životě člověka a nedomýšleli zpravidla svých myšlenek až do jejich posledních důsledků pro individuelní život. Počítali s člověkem jako s buňkou příštího sociálního organismu; čím více se zabývali blahem tohoto celku, tím méně snažili se představit si, jak se uprostřed nových řádů zutváří osobní existence těchto jednotek.

Nedostatek tento můžeme sledovat už od prvých sociálních utopistů. Bujní fantastikové, pokud šlo o sestrojení společnosti co nejšťastnější, byli zpravidla tuhými konservativci ve věcech kultury. Přenášeli obyčejně do vysněných sociálních rájů ony představy, jaké právě o umění měli, a pokud vůbec nějaké měli! V budoucí společnosti budou, soudili, básníci, malíři, hudebníci, tak jako jsou dnes a díla jejich budou celkem as taková jako jsou dnes — nanejvýš, že ostatní lidé budou mít více času a chuti věnovati jim pozornost.

Nepočítali však dosti s tím, že právě tak jako pokračuje společnost, nezastavuje se i vývoj lidské duše a že duše tato vytvoří si prostřednictvím umění a kultury pro příští lidi kouzla, jichž my nedovedeme si představit, ale jež smíme alespoň tušit. Zde však fantasie jejich už obyčejně nepracovala a proto působí po většině tyto utopie na uměleckého člověka suchopárně: jemu neslibují v budoucí společnosti nic zvláštního. Toť také jedna z příčin, proč nauky socialistické, tak neodolatelně vábivé pro massy pracujícího lidu, získávají si jen velmi znenáhla vrstvy vzdělanců. A přec mohl by být socialistický ideál i pro ně svůdný, kdyby ho chtěli domyslit až ke všem psychologickým jeho důsledkům. Seznali by pak, že tento ideál jest nejen snem proletáře, vydrážděným ostnem hmotné bídy a útisku, ale že se snáší dobře i s nejvyššími sny kulturních lidí — že jest to netoliko sen hmotného blahobytu, ale i *zářný sen vyšší lidské existence*, stonásobně naši převyšující nahromaděním životních energií a pramenů požitku.

Třeba přece především předpokládati, že lidé, již by někdy vstoupili do nových kollektivistických řádů, nebyli by již lidé dnešní, nýbrž vyspělejší a zjemnělejší o to, oč kultura oněch příštích dob bude stát nad naší. A za druhé třeba počítat s tím, že pod vlivem kollektivistických řádů dokonce teprv by se život lidí rozvinul netušenými dnes směry, že by oproti našemu získal nesmírně na svém obsahu a že by i v samém svém základním pocitu lišil se od našeho a zanechával jej daleko za sebou.

Psychologie kultury nás učí, že v každé době cítili lidé život jinak. Proto nikdy nemůžeme dokonale vniknouti do ducha starého umění anebo dokonce ho v celé jeho plnosti vzkřísiti, poněvadž je nám naprosto nemožno představit si přízvuk, jímž byl u lidí dávno mrtvých

provázen reálný pocit jejich existence. Můžeme ještě dnes vstoupit do gothického dómu, v němž tísnily se zástupy věřících ve středověku. Zdi a věže budovy dosud stojí, ale obsah lidských existencí pod nimi je zcela jiný. Právě tak, přese všecku důkladnost, s níž věda prostudovala život starých Řeků, nedovedeme se při nejlepší vůli vmyslit do duše Atheňana z dob Periklových.

Nevíme tedy, jak lidé dřívějších věků cítili život, ale smíme se přec odvážit tvrzení, že jej žili a cítili chuději nežli jej žije a cítí člověk, stojící na výši moderních vymožeností. Víme stokráte více o světě, přírodě, minulosti a přítomnosti než oni — to vše znásobuje nesmírně náš osobní život, dává nám to žíti nekonečný počet existencí a činí nás to daleko více účastnými osudu celého lidstva, než u nich to bylo možno. Nekonečně bohatší jsou zdroje, z nichž pijeme rozkoš krásy: celá nová umění vznikla, hudba zasvětila nás do mysterií zvuků, moderní malířství přetvořilo náš smysl zrakový a naučilo člověka vyssávati kouzlo hmoty i v nejvšednějších jejích zjevech. Velkoměstský život podává i nemajetnému člověku více duševních vznětů, než mívali staří králové v lesku svého dvora. Knihy nečtou se sice tak zbožně jako staří čítali svou bibli anebo svých několik klassiků, ale čte se jich mnohem více a také počet lidí, již čtou, nesmírně se zmnohonásobil, takže při vší povrchnosti dnešní četby jest summa jejích účinků, jak u jednotlivců tak i v celé společnosti, nekonečně bohatší nežli za kterékoliv předchozí doby. Žurnalistika rozechvívá každodenně mozky lidí i v nezapadlejších vsích ohlasem celého žilobití světového; komunikační prostředky obohatily nesmírně vztahy člověka k zemi, otevřely mu zřídla nových vjemů a nálad a umožňují mu vnímat za jediný den více panoramat přírody a života nežli jich viděli naši předkové za celé měsíce.

A nyní počítejme s tím, že postup, přetvářející znenáhla duši lidstva, se nezastaví, ale že — pokud smíme

soudit z bouřlivého rhythmu dnešního vývoje — půjde do budoucnosti tempem ještě rychlejším. Říkávali jsme, že žijeme ve věku železnic, ale než jsme se nadáli, vstupujeme do věku automobilismu; stále nové a nové zdroje dojmů otevírají se duši lidské. Tóny umění kupí se v nové akkordy, nové složky života vytvářejí nové krásno — ježto nikde není důvodů pro domněnku, že by se tento proces zastavil, smíme věřit, že v několika generacích učiní z člověka bytost ducha nekonečně složitějšího a disciplinovanějšího než je náš a že nervy jeho uzpůsobí k záchvěvům, jichž my dosud neznáme. Bude to vyšší a mocnější uskutečnění pojmu „člověk", než jest dnešní, chceme-li tedy „nadčlověk", nikoliv ovšem ve smyslu aristokraticko-geniálním, jak o něm snil Nietzsche, nýbrž jako typus celého druhu.

Tento budoucí člověk, jenž již sám o sobě by představoval mnohem bohatší nahromadění životních a kulturních sil, než jaké representuje dnešní, vstoupil by do nových řádů společenských. Lze si pomyslit, že by se dal sklonit pode jho nevzdělané většiny, ba že by vůbec duch většiny v této společnosti byl kulturně a volnému rozvoji života nepřátelský?

Nechtějme zabíhat do utopií a ponechme stranou, jakým konkretním způsobem by mohl být socialistický ideál uskutečněn. Tolik však smíme doufat, i když zůstaneme v mezích úplné střízlivosti, že proletariát si vybojuje odstranění nesrovnalosti mezi bohatstvím a bídou a úpravu výroby takovou, v níž nebude na jedné straně líných trubců a na druhé vyssávaných otroků. Připusťme, i když možnost uskutečnění socialistického ideálu snížíme na samé minimum, že přestane být průměrným způsobem života: časně ráno vstát do práce, zůstat v ní až do večera a nemít z celého dne pro svůj nejvnitrnější život, pro své lidské city, pro svou rozkoš nic než několik večerních hodin, trávených s organismem zemdleným a nervy dlouhou prací ztupělými.

Připusťme, že nezbytností pro každého člověka se stane mít jistý počet volných chvílí, jež bude moci věnovat odpočinku, vzdělání, procházkám, požitkům, uměleckým dojmům, intimním citům a volnému snění. I kdyby nepřineslo uskutečnění socialistického ideálu nic jiného, jaká už v tom je naděje pro kulturu, jaký sen mocnějšího a krásnějšího života než je dnešní!

Uvažovali jste kdy o tom, jak strašnou překážkou pro kulturu jest za dnešních sociálních poměrů nedostatek času? Toť vlastně její největší nepřítel. Kultura neroste jen z práce lidí, ale i z toho, co jest zdánlivě zahálkou. K tomu, aby největší díla její vznikla a aby dokonale byla ztrávena, jest třeba dlouhých meditací, tichého klíčení a pozvolného zrání. Nejvonněji září její květy, nejzlatěji nalévají se její hrozny tam, kde mají lidé hojnost času k dobrodružnému snění, k důvěrným stykům s přírodou, k vyžití všech svých pudů a vášní, k vypíjení nálady každé chvíle.

Ale kolik lidí má dnes k tomu čas? Básník má šťastnou chvíli inspirace, snad by právě v této hodině vyřinulo se mu z péra něco tak krásného a hluboce jímavého, co vyslovit nepodaří se mu již nikdy — ale ne, je nucen odhodit péro, neboť je čas jíti do kanceláře! To nejkrásnější zůstalo nenapsáno. Příštího dne již se nedá přetržená nit tvůrčí nálady znovu navléknout.

Kdo z nás dovede spočítat, co ztrácí takto lidstvo nerozumným dnešním rozdělením práce každým dnem na svých nejdražších duševních statcích? Básník je nucen potlačovat svůj tvůrčí pud nad kancelářskými akty, komponista nemůže dokončit symfonii, ježto starost o chléb nutí jej učit klavíru buržoasní žabky, ale v téže době nudí se zbohatlý bursián někde na Rivieře, nedotknut kouzly jižního jara. Umělci měli by být nej-

prudšími sociálními revolucionáři, neboť cítí na svém vlastním těle všecku nesmyslnost dnešního sociálního pořádku, ba mají snad — dokonce již při své citlivější povaze — více příčin k nespokojenosti nežli proletář-dělník. Neboť kdežto tento není zpravidla nespokojen se svým zaměstnáním, nýbrž touží jen po kratší pracovní době a vyšší mzdě, jest umělec — ač nestojí-li právě na výslunní úspěchu a obliby — nucen trávit největší část svého života při práci mu cizí, odporné, odvádějící jej od vlastního jeho nejvnitřnějšího povolání. Je nucen žít dvojí existenci, bezvýznamnou na venek a hluboce tvůrčí uvnitř, jednu skromnou a druhou pyšnou, jednu pokornou vůči představeným neb zákazníkům a druhou, jež s bolestnou vášní střeží sen své duše, každým dnem zraňované.

Tato rozpoltěnost života demoralisuje jej, nedává mu dospět k jednotě karakteru, láme jeho vůli a kape mu jed do každého okamžiku štěstí. Ale umělci a literáti jsou skromní lidé a způsobní občané. Utěšují se krásnými slovy o věčné tragice svého poslání a nenapadá jim, že by se vše to dalo změnit . . .

Tato stránka sociální bídy nedolehá jen na umělce, trpí jí veliká většina lidí. Propast mezi bohatstvím a bídou jest jen zevním ukazatelem rozdílu mnohem ještě strašnějšího: rozdílu mezi kastou lidí, jimž peníze dovolují trávit den za dnem jakkoli a kdekoli a ohromným množstvím ostatních, kteří přikováni k dílně, pultu písárny, podzemní šachtě, tramwayovému vozu nebo polní hroudě nepoznali z krásy života nic než chvilkové její záblesky, po nichž se hned zase rozhostí nekonečná bezbarvá šeď. Život těchto lidí jest pravou arktickou pustinou, na níž jen občas pohlaví nebo alkohol zapaluje rudý oheň rozkoše. Všickni tito lidé nemají kdy čísti, vyhledávati dojmy umění, naslouchati hudbě přírody, sotva že jim zbývá čas na lásku a intimní city

rodinného života. Všeho toho, co chová v sobě život člověka nejdrahocennějšího, okoušejí toliko po jednotlivých osamělých krůpějích. Jak strašné to mrzačení lidských duší, jaké tlumení a ochromování sil, jež touží po rozkvětu — jaká nesmírná summa dluhu, každým dnem do nekonečna hromaděného a nikdy nesplaceného!

Ale naproti tomu v příštích řádech, v nichž by práce byla spravedlivěji rozdělena mezi všecky lidi, takže by připadl každému jednotlivci podíl z ní, mnohem menší než dnes — jaké znovuzrození by přinesla lidem tato hojnost volného času, jak do široka by otevřela brány životu čistě lidskému a intimnímu, jak by ztisíceronásobila síly životní a kulturní, dnes tak spoutané! To že by bylo kasárnictví? Není-liž jim spíše naopak život v tomto nesmyslně sestrojeném mechanismu dnešní společnosti, nutící i nejcennější jedince, aby byli bezvýznamnými kolečky ve stroji výrobním a administračním a konali práci, již by mohl zastat kdokoli jiný?

Nahromadění životní energie, jež by nastalo ve společnosti, zbavené kletby věčné povinnosti pracovní, vybavilo by dojista už samo tolik mocné vůle v lidech, že by se nedali tyranisovat ani tak jako člověk dnešních dnů, natož aby přihlíželi netečně k zbudování nějaké nové tyranie.

Již tím tedy přináší socialistický ideál kultuře lákavou naději: chce odvalit s prsou lidstva dusivý balvan celodenní roboty, jenž bránil tvůrčím duchům na kultuře plnou silou pracovat a ostatním lidem ji plným douškem vnímat. Vedle tohoto negativního otevírá však perspektivu i na úkoly positivní. V úpravě života, vztahů společenských, ethických, pohlavních a j., jíž se dožaduje, spočívají nové prvky citů a krásy. Nová společnost vytvoří si novou psychologii života hromadného i osobního, nové pohnutky činů, nové způsoby lásky i odporu, nová zřídla štěstí, nové cíle pro touhy. Člověk,

enž do kollektivistické společnosti vstoupí, bude, jak již řečeno, jiný než je dnešní, osvobozený od starých morálních a náboženských pojmů, s hlavou jasnější, s city a nervy zjemněnějšími, s vůlí odvážnější — ale k tomu přistoupí pak teprv ještě vlastní výchovné vlivy těchto nových útvarů, v nichž mu bude žít.

Psychologické dno starých aristokratických kultů tvořila rozkoš života, čerpaná z vědomí nadvlády nad davy poddaných, z pocitů pýchy rodové, z volného přístupu ke všem požitkům. Rozkoš života v budoucí společnosti nebude, to lze předpokládat, o nic slabší, jen že bude jiná. Bude to radost lidí z existence co možno jen volné, tíhou pracovních závazků příliš netištěné, radost znásobená vědomím, že takto žíti jest možno všem, radost mnohem čistší a ušlechtilejší nežli pánů starých společností, poněvadž nebude zaplacena krví, slzami a kletbami celých národů.

Této budoucí radosti života bude ovšem chybět to, co bych nazval rozkoší distance, totiž přízvuk čerpaný ze srovnávání vlastního štěstí s bídou jiných — tím větší rozkoš z vlastního výsluní, čím více je vůkol stínu. Ale proto, že bude mít každý svůj podíl příčin těšiti se ze života, netřeba hned soudit, že tato životní radost, stane-li se průměrem a jistou samozřejmostí, přestane být cítěna a změní se v nudu. Můžeme soudit podle lidí, kteří již dnes mají volnost, oddávati se tomu, co milují, nechť již je to umění či příroda, cestování či sport — směl by kdo říci, že brzká přesycenost je u nich pravidlem? Naopak: není spíše pozorovat, že záliby tyto zvyšují jejich radost ze života, čím svobodněji a vášnivěji se jim mohou oddávat? Nuda a všecky způsoby blaseovanosti a spleenu byly vždy zase jen především výsadou aristokratických lenochů, jedním z oněch privilegií, jichž jim nezávidíme. Vznikaly vždy tam, kde byl pěstován požitek pro požitek a kde vnímání dojmů

nenalezalo v produktivní činnosti náležitého korrektivu a protiváhy. Ale lidé budoucí společnosti budou lidé pracující, tím již je řečeno vše.

Staré aristokratické kultury nežily však jen z životní rozkoše svých nositelů, ale vyjadřovaly i co v životě jejich bylo smutného, tragického, nesplnitelného, ztroskotaného. Toho bylo vždy dost — i tito šťastní a vládnoucí byli jen lidé. A jinak nebude nikdy, dokud bude na zemi jediný člověk. Bylo by bláhovo se obávat, že uskutečněním socialistického ideálu zavřeno by bylo lidstvo do krmníka blahobytu, v jehož tuku a pohodlnosti udusilo by všecky hlubší kulturní vzněty.

Kultura ssaje své mízy právě tak z tragiky jako ze štěstí, ba bez jistého podkladu tragiky uvázla by na mělčinách. A kdo by chtěl tvrdit, že uskutečněním socialismu odklizena by byla na všecky časy ze světa všecka bolest a tragika? Kochání se v obrazech budoucnosti jakožto dokonalého ráje, to bylo počáteční stadium socialismu, jeho období dětské naivnosti. Čím více se bude jeho oekonomická theorie opírat o poznání psychologické, tím dříve a tím mužněji smíří se socialism s vědomím, že odstraněním sociálního útisku a zabezpečením chleba pro všecky nebudou sprovozeny na vždy se světa nepokojné a neukojitelné touhy srdce, muka myšlenky, trýzněné posledními záhadami bytí, a zejména ona bolest bolestí, která, i když vypijeme plný pohár životního štěstí, zeje na konec nejspodněji jako černé dno, ona prostá, holá bolest býti člověkem, jež i nejšťastnějšímu ze všech velikých moderních lidí, Goetheovi, vynutila slova „Wir alle leiden am Leben".

Žádného slova nebylo k potírání socialismu tak často využíváno a zneužíváno jako slova r o v n o s t. Z falešného jeho chápání — po většině ú m y s l n ě falešného — vznikají pak ony zmíněné strašáky společnosti, v níž všichni lidé budou prý dle principu rovnosti stlačeni

na stejnou míru, ba očíslováni snad dokonce jako trestanci v káznici, zbaveni naprosto své individuality. Jaký nesmysl! Zmizí-li dosavadní předpoklady aristokracie rodové a peněžní, kde je tím řečeno, že zmizí i ony předpoklady, jež tvoří lidi sobě navzájem nerovnými od přírody a dle duševních schopností? Který sociální systém chtěl by přehlédnout tyto přirozené rozdíly, splozené nejhlubšími a nejtajemnějšími zákony života?

Věčné toto nedorozumění o pojem rovnosti pramení ovšem z toho, že odpůrcové socialismu pod vlivem starých předsudků a atavismů nedovedou rovnost představiti si jinak než jako degradaci individua, odsouzení jeho do života nižšího řádu. A to zase proto, že si kulturu, lidskou krásu a sílu nedovedou představit bez pocitu pýchy, panství a nadvlády.

Ovšem, tyto pocity v socialistické společnosti odumrou, nanejvýš že z nich zůstane pro vynikající jedince onen blaživý cit, jenž prýští z vědomí duševní převahy a morální moci nad jinými. Lid už nebude onou černou zemí, potřebnou k tomu, aby kultura a historie měly na čem stát, po čem chodit a po čem šlapat. Pojem „lidu" jakožto nevědomých, duševně opozdilých, pověrami a naivními představami ovládaných mass, úplně zmizí. Mizí znenáhla již dnes. Postavme uvědomělého dělníka před šlechtického kobylkáře, bigotního a nevědomého. Kdo směl by ještě říci, že tento je aristokratický representant dnešní kultury a dívati se na onoho s útrpnou shovívavostí jako na „prostého muže z lidu"? Psychologie lidu se úplně mění, tím i celé jeho postavení ve společnosti a kultuře a tím, opakuji, ztrácí starý pojem lidu svůj dřívější smysl skromné stafáže a poníženého přihlížení k radostem vládnoucích a šťastných.

I v socialistické společnosti bude nerovnost, nebude to však nerovnost mezi panstvem a lidem, nýbrž jen nerovnost mezi jedinci, vynikajícími silným karakterem,

energií, mocí rozumu, uměleckým geniem a různými talenty a ostatními lidmi, nevybočujícími daleko z průměru. Tato nerovnost nebude však těmto průměrným a méně významným lidem nikterak na úkor. Nepřinese jim zotročení, nebude mít vlivu na jejich práci a výživu, ani jim nezamezí přístupu k požitkům života, jak to bylo za nerovnosti dosavadní. Až dosud slova „nejsi mi roven" znamenala: jsi méně než já v řádu společenském, jdi mi tedy z cesty, služ a trp! Ale v budoucnu budou znamenati toliko: jsi jiným než já.

Pocit převahy nad jinými nebude ovšem možno vynikajícímu a silnějšímu jedinci zakázat. Tento jedinec bude mít zajisté právo pomyslit si o ostatních: jste méně než já v řádu hodnot duševních a morálních. Ale nebude mít práva vyvozovat z toho sociální důsledky; činit nárok na větší svobodu a na větší míru hmotných požitků. Proto netřeba namítat, že zmizí-li lákadlo bohatství a požitků, jichž nemají jiní, odpadne mocná vzpruha činů a snahy vyznamenat se. Již dnes stačí duchům v pravdě ušlechtilým pouhé vyznamenání a snaha, vykonat něco, co by se hluboce vrylo do života současníků, za cíl ctižádosti; bohatství a požitky jsou toliko lákadlem prostředních snaživců. Jejich svůdnost bude blednout tou měrou, jakou požitky života budou přístupny všem.

I v příští společnosti zůstane tedy jistá nerovnost. Nikoliv sice nerovnost v zevním podílu životních požitků, ale nerovnost v umění, stvořit si z nich krásný a mocný život. I když všecky kasty a výsady jejich budou zrušeny, propasti mezi bohatstvím a bídou překlenuty, zůstane vždy rozdíl těchto dvou přirozených lidských tříd, aristokratů a plebejců od narození, rozdíl odvěký, jenž nemá ovšem co činit se zřízením sociálním.

Rozdíl tento byl vždy, jest a bude. Kdo jest nejšťastnějším smrtelníkem, vládcem a králem života? De-

generovaný šlechtic? Nudící se milionář? Panovník na trůně, jenž o skutečné podstatě života a lidí nic neví a vidí z nich jen lživé masky a stíny? Nikoliv, je jím básník, jenž dovede zaslzet nad prvým jarním květem, je jím myslitel, jenž pouhou rozkoší spekulace cítí se čistým a silným ve své samotě, je jím malíř, jenž kam pohledne vidí krásu barev a tvarů, je jím milenec, v němž jediné slovo ženy vzněcuje životní energii do závratné výše a dává mu v hodině prožívat obsah celých let, je jím muž činu, jenž cítí ve svých rukou dřímat nezrozené dosud možnosti a v jehož horkém objetí chvěje se žádoucně skutečnost, aby z jeho myšlenky a vůle přijala svůj tvar.

To jsou lidé nejšťastnější, nejmocnější a nejsvobodnější, praví aristokraté života — a tato aristokracie nevyhyne nikdy. Nebude ovšem potřebovati erbu ani privilejí, bohatství ani poddaných. Své štěstí bude čerpat z věcí nejprostších, na sociálním uspořádání nezávislých, z oněch, které tvoří věčnou a nehynoucí krásu lidské existence. Může je nějaký diktát většiny o toto štěstí připravit? A naopak mohou tito aristokraté být nebezpečím pro svobodu a blahobyt jiných? Požitky budou přístupny všem, nedovede-li však kdo z nich nic pro svůj život udělat, nechá-li svůj život protéci tupě a prázdně, bez údivu, nadšení a lásky, nebude to vina oněch přirozených aristokratů, nýbrž bude to jen jeho vina vlastní, bude-li oproti nim, ve smyslu právě naznačeném, nazván plebejcem.

Právě tak jako provedení sociální rovnosti netřeba se bát, že by kultuře v socialistické společnosti vyschl zdroj tvůrčích vznětů. Byly doby, kdy se esthetikové lekali lokomotiv, továren a jiných praktických věcí moderního života a spatřovali v nich hrozící konec veškeré krásy a poesie na zemi. Těmto chmurným proroctvím se dnes smějeme, vidouce, jak právě z těchto nových

elementů života klíčí na všech stranách nové útvary krásy. O nic lépe nepochodí proroci, předpovídající zkázu kultury v socialistické společnosti. Jak ubohé to vůbec pojetí kultury, které činí takto osud její závislým na společenském zřízení!

Byla kdy vůbec společnost, v níž by lidský osud nebyl cítěn v celé síle, kráse i tragice, a kde by nebyl nalezl svůj výraz, pocitu tomu odpovídající? I Eskymák, živořící v polární tmě, má svůj způsob kultury, svou poesii, své nejvyšší pomysly, svůj vztah k světové hádance, svůj systém životních hodnot. A člověk v dokonalejších řádech oekonomických, nežli jsou naše, že by sklesl na pouhý automat?

Se zánikem dnešních sociálních forem a odpovídajících jim mravních pojmů uhnije ovšem nejeden kořen, jímž kultura ssála své mízy ze skutečnosti. Přestanou-li na př. války a vejde-li vraždění ve všeobecnou ošklivost, přestane být udatnost ctností a zmizí poslední zbytky bohatýrských epopejí a tyrtaeovské poesie. Anebo nebude-li dnešní instituce manželství, do níž jako do klece uzavírají stát a církev dva lidi a z níž vyváznutí na chvíli může mít sladkost zapovězeného ovoce, zmizí i dnešní pojem „nevěry", s ním i její trestnost a její kouzlo dobrodružnosti a následkem toho odumrou příslušné útvary románu a divadla jako suché větve.

Vedle takových vypučí však ovšem hned nové, z nových kořenů, zapuštěných do půdy nových názorů životních a vztahů mravních. Skončí vláda starých náboženských dogmat a církevních forem, ale neukojitelná metafysická potřeba člověka vytvoří si v kultuře novou symboliku pro výraz úcty k nejvyššímu a nejtajemnějšímu. Přírodověda, darwinism, astronomie, biologie a jiné obory vědeckého poznání, které dnes zaměstnávají nejexaktnější rozum, promění se duším příštích lidí v poesii, hudbu, sen.

Zmizí staré útvary morálky rodové, kastovní, nacionální, se vším příslušenstvím pojmů cti, slávy a pýchy, ale hned vedle odumřelých těchto útvarů rozkvetou nové. Na jedné straně obětavý a oddaný poměr jedince k společnosti, se všemi ctnostmi solidarity a altruismu, na druhé současně silně vyvinutá citlivost volného Já, činícího ze sebe míru všech věcí. Obé, altruism a individualism, nebude se navzájem vylučovat — bude to prostě polarisace jednoho a téhož smyslu mravního.

Vzniknou tak nové typy a karaktery lidí, nové zjevy dobra a zla. Básník bude moci kdykoliv se vrhnout do hemžení lidských mravenišť a nikdy nepřestane nalézat předměty svého zájmu a údivu, hodné uměleckého spracování. Zmizí ctnosti válečnické, ale proto ještě nestane se všecko lidstvo zbabělým. Schopnosti heroismu a velikého dobrodružného činu naleznou si prostě jiný průchod k uskutečnění, méně barbarský, méně krvavý a méně hmotný.

Ve starých kulturách opírá se všecka epická a dramatická krása o pocity všeobecné nejistoty, jaké panovaly v dřívějších společnostech. Nikdo nebyl životem dost bezpečen, král třásl se před spiknutím, šlechtic před libovůlí krále, měšťan před zpupností rytíře, kacíř před rukou inkvisice, celá města chvěla se v dobách války úzkostí, že budou povražděna, súčastnit se jakéhokoliv politického hnutí znamenalo dávati své hrdlo v šanc. Bitva, úkladná vražda, poprava, souboj, tyto neustále hrozící možnosti násilné smrti tvoří nejsilnější psychologický motiv dřívějších kultur, na nich měřilo staré umění smutek, ale i kouzlo života, se zřetelem k nim raženy byly pojmy aristokratické morálky: čest, sláva a statečnost.

Už my dnešní neznáme tohoto dráždivého pocitu nebezpečí, jenž dával poožívat lidem dřívějších věků jejich existenci jako na ostří, kde každý chybný krok

může uvrci do záhuby. Naše generace nepoznala války a jiné možnosti násilné smrti sklesly v dnešní společnosti dokonce už na minimum. Tento pocit bezpečí bude v příští společnosti ještě silnější, kouzlo života nebude měřeno na hrozícím pozadí smrti, nebude tedy drážděno negací, nýbrž cítěno positivně.

Tím vznikne zcela nový psychologický a morální podklad pro umění, zejména pro drama. Vytvoří se nové způsoby heroismu, nové formy zápasů, nové případy zkázy, vše ve smyslu především niterném, bez krvavých katastrof vnějších. Ona nejvyšší tajemná síla, v níž staří zosobňovali si démonickou zákonnost světového běhu, ono Fatum, jež stavěli i nad bohy, přestane hrozit s neznámého nadsvětí, přestane operovat dýkami spiklenců, romantickou zradou a mečem katovým, nebude mít sociálních prostředků, jimiž by se projevovalo, a co zbude z něho, bude jen pocit osudu vnitřního, oněch nutností vývojových, s nimiž člověk pod vlivem všech determinujících jej sil přichází na svět, a které mohou jej vésti k štěstí anebo nutiti jej, aby v zápasu s nimi vzdoroval hrozící záhubě.

Tato osudová stránka života, tyto síly působící tajemnými sběhy okolností a náhod a rozhodující o šťastném či truchlivém vyznění života, byly až dosud nejčastěji pozorovány a prociťovány na erotické lásce. Vždycky byla žena muži symbolem a nositelem osudu a naopak ovšem i muž ženě.

Není příčiny domnívat se, že bude kdy, i za jakýchkoliv řádů sociálních, jinak. Ba spíše lze se domnívat, že význam lásky pro život ještě vzroste. Tam, kde život bude hmotně tak zabezpečen, proti všem zkázonosným eventualitám co nejlépe ochráněn, poteče tak klidně a nerušeně, že všecka vzrušující dramatičnost a všechen problém jeho štěstí přeneseny budou do skrytých hlubin duše. Dnes závisí osud člověka především na tom, je-li

bohat nebo chud, mocen či sláb, poroučí-li či poslouchá. Tyto otázky budou hrát ve společnosti, zajišťující každému nejnutnější míru blahobytu, úlohu podřízenou, ba některé z nich docela zmizí. Cena života nebude měřena tak dle dosaženého bohatství neb důstojenství, jako dle štěstí a bohatství srdce. Zůstane velmi málo příležitosti k dobrodružným skutkům vnějším, ale tím mocněji zabaví zájem příštího člověka dobrodružství duše. S jakými bytostmi se setká jeho duše na své pouti za štěstím, jaká bude ta, jež mu bude nejbližší a s níž bude spjat svazkem lásky — to a nikoliv zevní oběhy jeho existence bude jeho osudem, jeho mírou štěstí, výslední hodnotou jeho života.

Žena muži, muž ženě budou si znamenati nikoliv méně, ale dojista více než dnes. O tom svědčí nejen dnešní literatura a umění, odhalující stále nová a nová duševní i smyslová kouzla erotiky, to dotvrzují nejen hlasy spisovatelů, kteří od uskutečnění socialismu očekávají zároveň splnění nejvyšších snů pravé lásky — ať jmenuji jen E. Keyovou a E. Carpentera — ale mocněji než potištěný papír mluví tu sama skutečnost: d n e š n í ž e n a jakožto předchůdkyně ženy budoucí.

Process moderní emancipace ženy nepřipravil ji — odmyslíme-li si arciť některé výstřední nesympathické typy — o kouzlo, jímž působí ona na muže, naopak získala jen v jeho očích na duševním půvabu a na vlastnostech karakteru. Necení se na ní už tak hloupoučká nevinnost jako dříve, nýbrž spíše bohatá její zralost; hodnota její není závisla jen na kvetoucích tvářích, není považována hned za sestárlou, vyjde-li z dívčích let, neboť přestává být považována za pouhý předmět rozkoše a sentimentálního zbožňování, ale nabývá vždy více schopnosti být mužovou pomocnicí a družkou, jež dovede jej chápati a sledovati v jeho nejvážnějších zájmech.

Druhdy byly styky se ženami muži něčím, co žil mimo hlavní dráhu svých životních záležitostí, něčím

sladce dobrodružným, při čem zapomínal, čím jinak jest. Bylo přímo příkazem slušnosti nemluviti se ženami o vážných věcech. Přijíti mezi ně znamenalo pro muže tedy, sejít o nějaký stupeň níže s obvyklé intellektuelní úrovně. Dnes však počíná už žena a láska pronikat do celého obsahu jeho života, i do jeho centrálních záležitostí. Mizí ovšem erotika starých románů, vzdychavá a přeslazená. Muž nemodlí se už k ženě jako k božství, trůnícímu nad jeho životem a životu tomuto vzdálené, ale prokazuje jí větší čest: staví ji vedle sebe do ruchu své práce, do parna svých bojů.

Nelze těchto okolností podceňovat, hrálať žena vždy důležitou úlohu v kultuře, ba byly kultury, jejichž celý karakter a styl vyplynul ze současného ideálu ženství. Nikdy nebude umění bez ženy a bez erotiky a dokonce už nebude ovšem bez nich život. Ovšem, že co zde bylo řečeno o člověku příští společnosti vůbec, platí ještě více o ženě zvlášť: bytost její bude jiná než dnešní, volnější a bohatší, s novými orgány vnímání, novými možnostmi uplatniti se a učinit muže šťastným. Bude představována zajisté jinými typy než jsou její dnešní. Nové formy kollektivního hospodářství budou činit vždy zbytečnějším typ hospodyně a odeberou půdy typu prostitutky, neboť nebude třeba se zaprodávat. Za to vykvetou v celé plnosti a kráse typy milenky a přítelkyně a vedle nich ovšem typ ženy zcela samostatné, jejíž cena nebude potřebovat být vážena jen dle jejích vztahů oddanosti k muži.

Ježto pak duševní ústrojí jak budoucího muže tak i ženy bude rozvinutější a složitější než je dnes, budou bytosti jejich, jako kameny do mnoha ploch a hran broušené, míti daleko více schopnosti navzájem si dávat a od sebe přijímat. Duše jejich naleznou si nové styčné body, nové možnosti splynutí, nové zdroje, z nichž čerpati budou opojení a sílu. Vzniknou nové, dnes sotva jen v zárodcích se objevující útvary lásky a přátelství.

Slovo „volná láska“, jedno z těch, jehož se nejvíce využívá proti socialismu, naznačuje — jako slovo volnost a svoboda vůbec vždy — pouhou prázdnou a velmi širokou negaci, odpoutání erotických styků od dnešního jařma církevního manželství a farisejsky moralistních okovů. Nejde však jen o to, že láska bude volná, ale o to především, jaká to bude láska, jaký bude její positivní citový obsah? A tu opět jako v jiných případech sociální převrat přinese osvobození, vytvoří volnější formy, ale nový obsah do těchto forem vlije teprv kultura.

„Volná láska“ nebude proto jen produktem socialismu, ale ještě více bude výtvorem nové kultury života a srdce. Již tím je řečeno, že nebude a nemůže mít v zápětí zpustlost mravů. Lidé, kteří rozvojem svých životních sil nás zanechají daleko za sebou, nebudou přec v umění lásky horšími a nižšími než jsme my? Je-li láska nejskvostnějším výkvětem srdce a ducha, pak nepřestane ani v budoucnosti být pravdou, že na tom, jak člověk miluje, nejlépe lze měřiti jeho mravní hodnotu.

Že dovedlo lidstvo povznésti erotickou lásku z původního zvířecího pudu na stupeň síly tak duševní, tak povznášející a očistné, jak ji dnes známe, jest jedním z nejpyšnějších triumfů lidské civilisace. A tento process neustálého oduševňování lásky že by v budoucnu byl zaražen, protože láska bude zbavena konvenčních pout dnešní instituce manželské a že bude mít volnost rozkvést a sloužit jen sama sobě, jen svým vlastním účelům, poctivě a nezištně a ne jako dnes, kdy se s ní spojují výpočty hmotné existence?

Ničím se tedy nedá dokázati, že by ve společnosti, k jaké směřuje socialismu, zmizela i jen jediná z oněch podmínek, jež jsou pro kulturu nezbytny. Zmizí ovšem sociální aristokratism, ale již dnešní stav kultury může nás přesvědčit, že tento aristokratism takovouto nezbytnou podmínkou není. Dnešní umění a literaturu dovedou docela dobře udržet vrstvy, žijící na střední úrovni blahobytu, bez podpory aristokracie rodové a peněžní, což zvláště zjevno je u nás, v národě, jenž této nejvyšší sociální aristokracie téměř nemá. Kam by se poděla česká kultura, kdyby osud její měl býti závislý na přízni feudální šlechty anebo těch několika česky mluvících milionářů! Již dnes tedy může národ malých lidí, středních vrstev buržoasních a proletariátu žít intensivním kulturním životem — proč by toho nedovedli všickni národové v budoucnosti za daleko vyššího průměru životní úrovně většiny svých členů? Tento starý argument o nutnosti sociální aristokracie pro kulturu bylo by vhodno už jednou odhodit, kam patří: na hromadu starého myšlenkového haraburdí.

Sociální aristokracie tedy zmizí, ale aristokracie přirozená, ona aristokracie života, o níž jsem prve mluvil, zůstane. A s ní všecky skutečné nezbytnosti pro rozvoj kultury. Vše bude, co bylo: bude rozkoš života a bude i jeho smutek, bude vášeň a touha, bude boj jednotlivce za uplatnění své osobnosti, bude žal i smích, tragika i humor, žena i láska. Proto, že člověk bude žít v socialistické společnosti, nestane se přec hluchým k hlasům svého nitra a slepým ke kráse lidského těla, květů, moře, noci, hvězd?

Bylo by vůbec velikou naivností domnívat se, že tento člověk nebude od rána do večera na nic jiného myslit než na to, že je členem socialistické společnosti. Socialism není přece sám sobě účelem, nýbrž jen prostředkem a formou života. Nebude modlou,

vyžadující od člověka, aby jí obětoval celý život, nýbrž pouhým rámcem tohoto života. A kdo by myslil stále na rámec, když obraz v něm zahoří vším kouzlem barev? Dnes zaměstnává socialism jakožto oekonomický problém tak horečně duchy, protože je ideálem ukazujícím východ z těžké a nesnesitelné situace. Ale jakmile ideál bude zrealisován, zmizí tento vášnivý zájem a nejdrahocennější vymoženosti, zaplacené nejstrašlivějším bojem a úsilím, stanou se něčím samozřejmým, právě tak jako na př. dnešnímu rolníku je samozřejma jeho osobní svoboda a nemyslí každého dne na robotu a poddanství svých předků.

Na poměry oekonomické pamatují zpravidla jen ti, kdož cítí účinky jejich na vlastním těle. Ten, komu se dnes dobře žije a kdo kapitalismem netrpí, neví snad ani, co to kapitalism je. A socialistická společnost, toť právě ideál společnosti, v níž by co nejvíce lidí žilo co nejlépe — zájem o oekonomické řády klesne tu pak na minimum, neboť nebude třeba se pro ně denně rozčilovat a rozhořčovat jako dnes. Lidé budou v jejich soustavě žít a pracovat právě tak jako každý z nás žije a pracuje v onom oddílu společenského mechanismu, do nějž jej osud postavil, aniž na tento mechanism stále myslí.

Socialism nesmí býti zaměňován s humanitární ideologií a s theoriemi absolutního altruismu. Přese všecky city solidarity, jež vybavuje, přes všechen smysl pro zdar společenského celku, jejž v massách vychovává, nesmí být zapomenuto toho, že nejhlubší jeho pružinou je přirozený a zdravý s e b e c i t. Proletář chce žít, chce žít lépe a volněji než dnes — toť pravý smysl socialismu a ne to, aby se stalo zadost nějaké abstraktní idei humanity a společenské harmonie. Blaho člověčenstva a jiné podobné odtažité pojmy jsou pouhé fantomy — hlavní věcí je, abych já, abys ty a abychom všichni

ostatní živoucí lidé, po případě naši potomci, žili co nejšťastněji a nejkrásněji. Více než „člověčenstvo“ platí člověk!

Tohoto přirozeného egoismu nelze potlačit, on pronikne vítězně na povrch i po sociálním převratu, provedeném ve jménu altruismu, humanity a sociální rovnosti, a on vytvoří plný, skutečný obsah budoucích životů, pro něž nové formy oekonomické budou, jak již řečeno, pouhým rámcem. To třeba říci těm, kdož se obávají, že v socialistické společnosti nebude řeči než o socialismu a že každý její člen bude nucen býti oekonomickým odborníkem a kdož si představují, že tato společnost bude Molochem, jemuž jednotlivec bude nucen obětovat svůj život. Kdo počítá s celým psychologickým ústrojím lidským, snadno si dovede představit, jak po rozřešených sociálních krisích přestanou lidé na tyto krise myslit a jak budou pamatovat především na to, aby žili. A krásu, povznesení, nový obsah dá jejím životům nová kultura.

O nic menší nebude tvůrčí energie, s níž zahledí se umělec do báje života než bývala za jiných dob a srdce lidské zachová si tolik propastí a svůdných hlubin, aby básník měl z čeho tvořit dramata i komedie. Ale vedle těchto prvků věčně lidských, které v příštím životě budou tím intensivněji cítěny, čím více bude času a volnosti cítit se člověkem, vedle těchto vystoupí nové živly a jejich kombinace: nové síly ducha, nové orgány vnímání a nové složky mravního života popoženou vývoj umění k formám dnes neznámým.

Tak na příklad divadlo. Ovšem že jest to útvar dnes již značně sestárlý a vyčerpaný, ale kdo smí říci, že lidé příštích dob nevybudují si nové drama z duševních konfliktů, nám dosud neznámých, že z plnosti svého nového života nepostaví na scénu nové typy lidí a nová pojetí osudovosti, že nevytvoří na jevišti nové zázraky

illuse, spojením poesie s nevyváženými dosud kouzly hudebními a malířskými anebo že si dokonce nenaleznou novou symbolickou mluvu gest, linií a tónů? Co se nazývá dnes operou a hudebním dramatem, jest útvar zárodečný, jenž nerozřešil si dokonale ještě nejzákladnějších problémů svého stylu — zde stojíme dojista na počátku vývoje, jehož další dráhy nedovedeme ani nejsmělejší fantasií tušit. Vyvěrala již kouzla starého veršování epického a lyrického, ale kdo může vědět, co lidé s novou strukturou duševní dovedou vyvážit z materiálu slov a jejich rhytmů? Anebo jaké nové oblasti umění vzniknou na půdě románu nebo essaye, spojením lyrismu a filosofie, slovesné malby a psychické analysy? Anebo jaké hody připraví výtvarná umění budoucím lidem, jejichž zrak bude vychován studiem přírody a nadán novými schopnostmi rozkoše?

To jsou sice jen naděje, nikoliv však pouhé utopie. Jsou to pravděpodobnosti, vyplývající z celého dnešního kulturního stavu, odhady, jichž směle můžeme se odvážit, vidíme-li, kolik přinesla moderní doba věcí, o nichž naši předci nebyli by si troufali ani snít.

Nepravím, že by tyto naděje vyplývaly ze socialismu samotného, nýbrž jen tolik, že jím nebudou zmařeny, ba že jejich uskutečnění bude jeho uskutečněním uspíšeno. Socialism sám, jakožto idea oekonomická a ethická, nestačil by k vytvoření nové kultury, kdyby pro tuto kulturu nebylo v duševní bytosti lidské dosti podmínek, právě tak jako nestačí jarní pohoda, aby vykouzlila květenu z písku pouště. Smíme-li však, jak právě ukázáno, doufat, že podmínky pro novou kulturu v duši lidské budou, nemáme příčiny pochybovat o tom, že nové formy společenské budou onou vesnou, jejíž teplo a vláha přispějí k tomu, aby z připravené a zkypřené půdy vzešla bohatá žeň.

Toužit po kultuře budoucnosti a nechtít počítat s přeměnou sociálních útvarů na dlouho nelze. Každá

snaha po nové kultuře dříve či později se vyrovná s problémem socialismu. Ten nedá se oddisputovat a ani s gesty sebe pyšnějšími nelze přes něj přejít. Ti, kdož kladou základy k nové kultuře, jistě její věci lépe prospějí, snaží-li se tomuto problému pohlédnout odhodlaně v tvář a vytěžit z jeho řešení pro novou kulturu co nejvíce.

Na druhé straně jest na socialismu samotném, aby svůj ideál zhodnotil kulturně, to jest aby z tohoto ideálu oekonomického a morálního vybavil sen nové krásy, sen nového, mocnějšího, šťastnějšího a volnějšího individuelního života. Řeknu-li sen, nemíním však mátožnou illusi, nýbrž onen kouzelně barevný žár, jímž musí zářit každý veliký cíl, má-li si podmanit nejen rozum, ale i cit, fantasii a tvůrčí energii lidí a má-li z abstraktní ideje stát se na konec skutkem.

V listě k Varnhagenovi z Ense vyslovil Heine těmito slovy dojem, jaký naň učinilo seznámení s Lassallem: „Pan L. je výrazný syn nové doby, která nechce nic vědět o onom odříkání a oné skromnosti, s nimiž jsme my, více či méně pokrytecky, svá leta prováleli a prožvanili. — Toto nové pokolení chce užívat a uplatnit se ve viditelném; my staří skláněli jsme se pokorně před neviditelným, lapali jsme polibky stínů a vůně modré květiny, odříkali se a fňukali, ale byli jsme přece snad šťastnější než tito tvrdí gladiatoři, kteří tak pyšně jdou smrtelnému zápasu vstříc.“

Nikdy nebyl klassičtějším způsobem vyjádřen rozdíl dvou generací moderních nespokojenců. První, kteří uvnitř

skřípali zuby, ale hleděli se utěšit polibky stínů, to byli romantikové. A oni tvrdí gladiatoři, positivní a výbojní, kteří vědí co chtějí, nedají se omámit vůní modré květiny a přetvářejí energicky svět dle své ideje, to jsou moderní revolucionáři, socialisté především.

Ode dne, kdy slova tato byla napsána, uplynulo více než půl století. Za tu dobu vyrostlo opět pokolení nové. Za socialism nemluví už jen oni tvrdí gladiatoři, jimž právem předpovídal Heine, že ve svém zápase na život a na smrt nepoznají mnoho štěstí. Ale oni prosekali dráhu a po nich přichází pokolení, které sice jako oni „chce se uplatnit ve viditelném", ale nechce jen za svůj ideál bojovat, nýbrž chce — což je někdy ještě těžší — dle něho žít. Chce vytvořit nové formy žití, požitku a štěstí — to jest kulturu.

Romantická malomyslnost a licoměrnost vězí však i dnešním lidem příliš ještě v kostech. Kultura nedovede se vyprostit ze starých osidel a mámidel, strašidla mrtvých pojmů sociálních a morálních obcházejí po luzích umění a otravují vzduch hrobovým puchem. Mezi lidmi uměleckými je stále ještě mnoho takových, kteří pro polibky stínů nedostanou se k horkým polibkům života.

Všecka kultura by uhnila v této malátnosti, kdyby nebylo víry ve veliký počin silných jednotlivců a kdyby nebylo uvědomělých mass, které jim poskytnou oporu. Takovýto počin může však vyjíti jen od lidí, kteří spálili za sebou všecky mosty a jimž není nic svatého než život a přítomnost.

Tradice je krásná věc a je jí třeba k udržení celkové ideje lidské vzdělanosti. Pokud budou lidé na zemi, bude vzpomínáno Athén, Říma a proroka galilejského. Vždycky bude dost duchů, kteří si učiní úkol života z toho, pečovati, aby souvislost s minulostí nebyla pře-

rvána. O zachování této souvislosti netřeba proto míti strach. Mnohem naléhavější potřebou jest však dnes, aby bylo dosti lidí, kteří této tradice příliš nedbají a jimž to, co má býti vykonáno, jde i nad to nejvyšší, co vykonáno bylo.

Kultura dnešní prožívá, jak jsem se pokusil ukázat, zvláštní krisi, jejíž příčinou je rozpor mezi esthetickým a sociálním vědomím doby. Krise tato může být zažehnána jen silným vzmachem, jenž by uměleckou kulturu vytrhl z její závislosti na starých mravních útvarech a postavil ji na půdu dnešní duše a dnešní společnosti. Počiny v tomto směru, jak také ukázáno, vycházejí od tvůrčích jedinců. Zůstaly by však pouze ojedinělými uměleckými činy a nepřešly by v život, to jest nestaly by se kulturou, kdyby nenalezly opory v celých massách a vrstvách.

Čím více bude už dnes lidí, kteří nebyli křtěni a neposlouchali bájek o stvoření světa, kteří neumějí latinsky ani řecky, kteří nikdy neoživovali si prostor nad oblaky vyššími bytostmi, kteří nesnesou číst starých epopejí, poněvadž krvavé násilnictví bohatýrských činů jim je odporno, kteří nebudou nikdy dost rozumět starým dramatům, poněvadž nechápou předsudků stavovské cti a starých barbarských práv muže na ženu, a kteří od dětství se naučí myslit, cítit a jednat v nových formách, tak samozřejmě a přirozeně, jako se naučili dýchat a chodit — čím více bude takových, tím blíže bude mít sen nové kultury k svému splnění.

Okresní vzdělávací sbor
česko-slovenské soc. dem.
strany dělnické
ve Vídni v XVI. okresu.

H 5059.06.5
Sen nove kultury /
Widener Library
005638627
3 2044 088 074 034